

Stolperstein – Jan de Wittstraat 79 (Meijer Mug)

Meijer Mug, Rotterdam 11 augustus 1919 – Mauthausen 22 januari 1943

Op 14 april 2024 wordt er een Stolperstein gelegd bij de voormalige woning van Meijer Mug.

Leo van den Munkhof en Willem Oosterbaan¹

[Eerste versie: februari 2024; tweede versie: 13 maart 2024; derde versie: eind maart 2024]²

Meijers ouders: Esther en Isaïc

Esther Brilleman, geboren op 3 oktober 1895 in Amsterdam, was de dochter van Mijer Brilleman en Schoontje Aandagt. Esther was doof geboren; ze zat van 8 september 1903 tot 11 juli 1912 op de Groningse dovenschool, en leerde er naaien. De ouders van Esther hadden een levensmiddelenwinkel in Amsterdam. Op latere leeftijd woonden haar ouders op de eerste etage in de Lange Houtstraat 41.³ Isaïc Mug, de vader van Meijer Mug, was de zoon van Abraham Mug en Mietje van Goch en werd op 27 maart 1888 doof geboren in Rotterdam. Hij bracht als kind een aantal jaren door in de dovenschool. Later werkte hij in Rotterdam als bootwerker.

Hoe en waar Esther en Isaïc elkaar hebben leren kennen, weten we niet.⁴ Ze trouwden op 9 augustus 1916 in Amsterdam, waar ze gingen wonen in de Oostenburger Middenstraat 26. Isaïc ging er als schoenmaker aan de slag. Op 26 april 1917 verhuisden

¹ Wij danken Meijer, de zoon van Meijer Mug, zijn vrouw Diny, hun zoon Meddy en diens vrouw Silvia voor gesprekken en voor het ter beschikking stellen van brieven en foto's.

² In deze derde versie kunnen we met bijna zekerheid vaststellen dat Meijer op 25 september 1942 vanuit het PDL Amersfoort is getransporteerd naar Oberhausen.

³ Aan het begin van de oorlog leefden er twee broers en drie zussen van Esther. Alleen Betje zou de terreur overleven na verblijf in Theresienstadt. Ook de ouders werden opgepakt, over hen verderop meer.

⁴ Esther ging juist naar Groningen, hoogstwaarschijnlijk omdat het doveninstituut (dovenschool) in Amsterdam pas in 1911 werd opgericht. Goede kans natuurlijk dat ze elkaar kenden via een van de dovenverenigingen. Joodse doven waren lid van algemene dovenverenigingen. Deze bevonden zich voornamelijk in de drie grote steden waar ook de openbare doveninstituten waren: Groningen, Rotterdam en Amsterdam. Vóór de Tweede Wereldoorlog ging het vooral om gezelligheids- en sportverenigingen en minder om belangenbehartiging. De oudste algemene dovenvereniging is de Vereniging "Guyot" in Amsterdam, opgericht in 1884. In het januarinummer van het tijdschrift ANDOR van 1938 staan de nieuwjaarswensen van het echtpaar Mug-Brilleman. De NBDV bracht vanaf 1932 het tijdschrift ANDOR uit: het Algemeen Nederlandsch Doofstommen Orgaan. Zie ook gegevens op: Dovenshoah.

ze van Amsterdam naar Rotterdam. Ook hier verdiende Isaïc als schoenmaker de kost. Ze kregen er drie kinderen: Abraham (1917), Meijer (1919) en Mietje (1923).

Meijer Mug (foto uit familiebezit)

Heden 17 Augustus negentienhonderd negentien
 verscheen voor mij, Ambtenaar van den burgerlijken stand, van Rotterdam: Mietje van Goch, echtgenote van Abraham Mug
 oud vijsen jaeren, zonder beroep,
 wonende alhier, die verklaarde, dat op 17 Augustus
dezes jaars, des voort daggas te vijs uur, alhier,
de Schouwkerkstraat nummer negen en zeventien geboren is geboren een kind van het mannelijk geslacht, uit
Esther Brilleman, zonder beroep, echtgenote van
Isaac Mug, schoenmaker, beiden wonende alhier -
 welk kind zal genaamd worden: Meijer.

Gedaan in tegenwoordigheid van Pieter Abraham van der Sloe
ven, oud acht en dertig jaeren, gemeentelid
wonende alhier en van Lourens
Rijkens, oud zeven en veertig jaeren,
gemeentelid, wonende alhier.

Waer van akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen.

M. van Goch L. Rijkens M. van der Sloe

De geboorte van Meijer Mug wordt bij de Burgerlijke Stand in Rotterdam aangegeven door, Mietje van Goch, moeder van Isaac, de oma van Meijer.

Volgsnummer.	NAAM.	VOORNAMEN.	Geslacht.	Betr. tot het hoofd van het gezin.	Geboortetijd.	Geboorteplaats (met aanschijving der provincie, van het land voor vreemdelingen).	Burgerlijke Staat H (gehuwd) W (Wedu- wenstaat) S (gescheiden van echt).	Kerk- genoot- schap.	BEROEP.
1	Mug	Isaac	m	hfd	27/3 1888	Rotterdam	H		koopman
2	Brilleman	Esther	v	o	3/10 1895	Amsterdam	H		koopman
3	Mug	Abraham	m	zn	14/8 17	Rotterdam	H		
4		Meijer	m	zn	18 1919	"	H		
5	Brilleman	Simon	m	broer	17-4-1892	Amsterdam	H		koopman ongel. gescheiden
6	Goch van	Isaac	m	grootv.	4.3.1855	Amsterdam	H		
7	Mug	Mietje	v	dr	19/2 1923	Rotterdam	H		
8	Mietje	Mietje	v	dr	19/2 23	"	H		
9	"	Mietje	v	dr	19/2 23	"	H		
10	"	Meijer	m	zn	17-8-1919	"	H		

VOOR No. 1, 2 P.K. ANGELEGD
 10 jan 1919
 101 - B.N.-D. 76119
 102 - B.N.-D. 76120
 2font 100

Gezinskaart van Isaac, Esther, Abraham (1917) en Meijer (1919) en Mietje (1923) in de gemeente Rotterdam.⁵ Als Isaacs beroep staat hier 'koopman' vermeld. Eerder werden achtereenvolgens de beroepen 'schoenmaker' en 'bootwerker' doorgestreept. Op de kaart worden verder vermeld: Simon Brilleman (broer van Esther) en Isaac van Goch (grootvader).

⁵ 494-03 Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afd. Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inv.nr.851-335.

Waarschijnlijk vonden Esther en Isaïc de zorg voor hun drie kinderen te zwaar want Mietje, de jongste, werd in augustus 1931 ondergebracht bij haar opa en oma Brilleman-Aandagt in Amsterdam, die toen net in de Lange Houtstraat 41 woonden. Na anderhalf jaar, in januari 1933, kwam ze weer thuis, maar enkele jaren later, op 3 september 1936 werd ze geplaatst in het orthodox Joodse 'Huize Beth Dina' in Santpoort-Zuid, in de gemeente Velsen.⁶

Het oorspronkelijke aanzicht van Huize (Beth) Dina, gebouwd in 1930, Duinlustparkweg 60, nu 96, te Santpoort

Kort na de thuiskomst van zijn zus Mietje werd de veertienjarige Meijer op 11 april 1934 geplaatst in het Rijks Opvoedingsgesticht 'De Kruisberg' in Doetinchem, waar hij tot september 1937 bleef. Een jaar later, op 30 augustus 1938, zat hij in het Rijks Opvoedingsgesticht 'Op den Berg' aan de Utrechtseweg 247 in Amersfoort.

Meijer was een sportief type, zo won hij in 1938 de wisselbeker bij de zwemwedstrijden.

⁶ Het tehuis "bood een thuis aan Joodse werkende meisjes die door omstandigheden, meestal armoede, niet meer door de ouders verzorgd konden worden. De meisjes hadden, zo jong als ze waren, vaak al een zwaar leven achter de rug." (Bron: Open Joodse Huizen)

Zwemwedstrijden in Pesie's Bad

Amersfoort, — Donderdag.

Gisteravond werden in Pesie's Bad de jaarlijkse zwemwedstrijden gehouden voor de pupillen van het Rijks-Opvoedingsgesticht. Er is sportief gestreden om de eer en de toejuichingen van de jongens, die niet aan de wedstrijden deelnamen, gaven blijk van het medeleven in de verrichtingen van de kameraden in het nat.

De wisselbeker, door de directie van het bad ter beschikking gesteld voor de tweekamp, werd dit jaar gewonnen door **Meyer Mug**.

Na afloop der wedstrijden werden de prijzen door den plaatsvervangend directeur van het R.O.G., den heer Lijessen, uitgereikt.

De uitslagen luiden:

25 m. vrije slag: 1. Hoogedoorn; 2. Teunissen; 3. **Meyer Mug**; 4. Jansen; 5. Hovis; 6. Hageman.

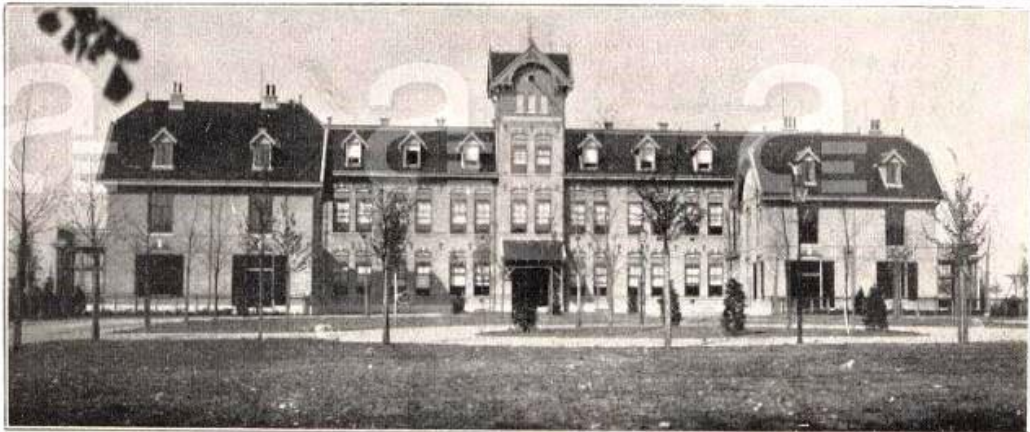
25 m. rugslag. 1. Quadvlieg; 2. Hoogedoorn; 3. Heemskerk; 4. Hartsuiker.

25 m. rugslag en 25 m. vrije slag gecombineerd: 1. Hoogedoorn; 2. Quadvlieg; 3. Andringa; 4. Heemskerk.

Tweekamp: 1. **Meyer Mug**; 2. Quadvlieg; 3. Hovis; 4. Hartsuiker; 5. Breevaart; 6. Heemskerk.

25 m. geblinddoekt: 1. Hovis; 2. Jans; 3. Andringa; 4. Groeneweg; 5. Riezebos.

Utrechts Volksblad 1 september 1938, Zwemwedstrijd gewonnen door Meijer.

Het Rijks-opvoedingsgesticht te Amersfoort,
dat deze week in gebruik werd genomen. Directeur is de heer J. Visser Jzn. Er is plaats voor 144 jongens. Het gebouw maakt een eenvoudigen, vriendelijken indruk.

Rijksopvoedingsgesticht 'Op de Berg' aan de Utrechtseweg 247 in Amersfoort, 1910 [Archief Eemland]

Naar Nijmegen

Na twee jaar, op 3 juli 1940 – het Duitse leger was een kleine twee maanden eerder het land binnengevallen - kwam Meijer vanuit Amersfoort naar Nijmegen. Als beroep liet hij bij de gemeente eerst aantekenen dat hij koopman was, later, hoogstwaarschijnlijk na februari 1941, liet hij dat wijzigen in 'matroos'. Het is voor ons onduidelijk of hij als zodanig heeft gewerkt. Als religie laat hij aanvankelijk registreren Nederlands-Israëlitisch, maar hij laat dit wijzigen in 'geen'. Hij trok in bij het niet-Joodse, Nederlands-hervormde gezin van melkventer Johannes Kuiper en Cornelia van Driel, in de Piet Heinstraat 33.

Waarom kwam hij naar Nijmegen? Vast staat wel dat hij hun dochter, Elisabeth Kuiper (Nijmegen, 25 november 1918) al kende. Zij werkte als fabrieksarbeidster in de kunstzijdefabriek Nyma. Al twee maanden later, op 6 september 1940, trouwden ze, beiden op 21-jarige leeftijd, in Nijmegen, Elisabeth verwachtte toen al hun eerste kind. Ze gaan dan wonen op Jan de Wittstraat 79. Op 26 maart 1941 werd daar hun dochter Esther geboren.

Meijer kon het goed vinden met de ouders van Elisabeth, zoals zij een fijne band lijkt te hebben met zijn ouders. In 1941 gaat Elisabeth met de kleine Esther logeren bij zijn ouders in Rotterdam, hun huis ligt net buiten gebombardeerde gebied. Meijer trekt intussen op met haar vader in die dagen. Ze amuseren zich.

II

en heb een paar boeken gehaald, maar niet gelezen omdat er no'm mooi radio programma was getiteld, Italiaanse sterren twink'len, grammofoonplaten van de beroemdste Italiaanse zangers, dus hoef ik je niet te vertellen hoe ik genoten heb, wel?

Hee Schat, in de nacht van Vrijdag op zaterdag schrok ik wakker en stond op. Je raadt nooit waarom, ik denk dat ons Elsje schreide en toen ik opgestaan was drong 't pastat me door dat jullie er niet waren.

Hee Koutje, zijn Pops en Goul je zondag nog komen halen en Pops? Je moet me alles goed en uitvoerig schrijven hoor, Schat. Het is 'n met ons kind, vinden wij haar lief in Rotterdam, ik ben echt blij dat ons kind op de boot is geweest want daar

Nijmegen 1 september 1941; <Liefste schat, je brief ontvangen en daaruit vernomen dat jullie in goede welstand zijn aangekomen. Wat mij betreft is alles o.k., de jongens en Pappa komen steeds kaarten, zodat ik afleiding genoeg heb. Zondag zijn Pappa en ik wezen biljarten. We hebben een paar glazen bier gedronken en zijn toen naar de Hecki gegaan en hebben daar een kop soep gedronken en zijn toen een borreltje gaan drinken, om half één zijn we toen naar huis gegaan om te eten en hebben na 't eten gekaart tot zes uur. Dus, zoals je ziet schat heb ik me zondag best geamuseerd. 's Avonds ben ik thuis gebleven en heb een paar boeken

gehaald, maar niet gelezen omdat er zo'n mooi radioprogramma was getiteld Italiaanse sterren twink'len, gramfoonplaten van de beroemdste Italiaanse zangers, dus hoef ik je niet te vertellen hoe ik genoten heb, wel! / Zeg schat, in de nacht van Zaterdag op Zondag schrok ik wakker en stond op, je raadt niet waarom, ik dacht dat ons Elsie schreide en toen ik opgestaan was drong 't pas tot me door, dat jullie niet waren. (...)

Elisabeth Kuiper

261 • Blad.

No. 498

Heden des September negentienhonderd veertig,

zijn voor mij Ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Nijmegen, verschenen, ten einde een huwelijk aan te gaan:

Meijer, Meijer, koopman, oud een en twintig jaren, geboren te Rotterdam en wonende alhier, van minder dan zes maanden te Rotterdam, meerderjarige zoon van Meijer, Isaac, koopman en van Brillman, Esther, zonder beroep, beiden wonende te Rotterdam en

Kuiper, Elisabeth Johanna, fabriksaardeidde, oud een en twintig jaren, geboren en wonende alhier, meerderjarige dochter van Kuiper, Jacobus Reimer, transportarbeider en van van Beil, Cornelia Hendrika, zonder beroep, beiden wonende alhier.

De ouders des bruidegoms en de ouders der bruid hebben kunne toestemming bij authentieke akten verleend.

De afkondiging van dit huwelijk heeft zonder stuiting plaats gehad alhier en te Rotterdam op vier en twintig Augustus deses jaars.

Nadat bruidegom en bruid hadden verklaard, dat zij elkander aannemen tot echtgenooten en getrouwelijk zullen vervullen al de plichten, welke door de wet aan den huwelijken staat verbonden zijn, heb ik Ambtenaar van den burgerlijken stand in naam der wet verklaard, dat zij door den echt zijn vereenigd.

Als getuigen waren tegenwoordig:

Beyer, Johanna Catharina, zonder beroep, oud een en dertig jaren, wonende alhier, nicht van de bruid en

Killestein, Hendrikus Dauidkoloms, Doffeerder, oud een en twintig jaren, wonende alhier.

Waarvan akte, welke is voorgelezen.

M. M. W. G.
 E. J. Beyer
 J. C. Beyer
 B. H. Killestein

De Ambtenaar van den burgerlijken stand,
 J. P. M. M. M.

Huwelijksakte Nijmegen van Meijer en Elisabeth met hun handtekeningen.

'Lijst van te Nijmegen woonachtige personen van Joodschen bloede'

Intussen was de Duitse bezettingsmacht samen met de Nederlandse autoriteiten begonnen met de invoering van anti-Joodse maatregelen. Vanaf 7 februari 1941 moesten alle Joodse inwoners zich op grond van de Verordening 1941/6 van Seyss-Inquart in hun

gemeente aanmelden als 'Jood'. In Nijmegen laat burgemeester Steinweg de bekendmaking onder de kop 'Aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk Joodschen bloede' in de lokale kranten plaatsen, maar er stonden al op 15 januari berichten over in de krant. Jacob Lentz, hoofd van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters (RIBR), ontwierp de uitvoeringsvoorschriften en Frederiks, secretaris-generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken, zond die door aan de burgemeesters. Frederiks publiceerde de uitvoeringsbesluiten op 27 januari 1941 in de Staatscourant met nadere uitleg.

**Aanmeldingsplicht van personen
van geheel of gedeeltelijk
Joodschen bloede**

De Burgemeester der gemeente Nijmegen maakt bekend, dat ingevolge de verordening van den Rijkscmissaris voor het bezette Nederlandsche gebied d.d. 10 Jan. 1941 no. 6—1941, alle personen, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zjn en hun verblijf hebben in het bezette Nederlandsche gebied, aangemeld moeten worden overeenkomstig de navolgende bepalingen.

Een persoon wordt als geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede beschouwd, indien hij van ten minste één naar het ras voljoodschen grootouder stamt.

Een grootouder wordt zonder meer als voljoodsch aangemerkt, wanneer deze tot de joodsch-kerkelijke gemeenschap behoord heeft of behoort.

Bij twijfel of een persoon als geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede moet worden aangemerkt, beslist daarover op gedaan verzoek de

De Gelderlander, 7 februari 1941 (fragment)

Op 19 februari liet Steinweg nog een herinnering plaatsen, waarbij nog eens duidelijk de strafmaat werd aangegeven bij niet-voldoening. De Joodse inwoners van Nijmegen moesten zich aanmelden op Ridderstraat 4 bij de afdeling Bevolking, die onder leiding stond van Wilbers. Iedere persoon moest f 1 betalen voor de aanmelding, de helft ervan bleef in de gemeentekas, de andere helft werd overgemaakt naar de Rijksoverheid. Wilbers maakte op grond van de aanmeldingen – mogelijk aangevuld met andere bronnen – een 'Lijst van te Nijmegen woonachtige personen van Joodschen bloede', die hij op 10 mei 1941 afrondde.⁷

Meijer komt niet voor op de lijst van personen die zich voor de verplichte registratie als 'Jood' bij de afdeling Bevolking hebben gemeld en daarvoor f 1 legeskosten hebben neergeteld. Maar in de bevolkingsadministratie werd hij niettemin als 'Jood'

⁷ Zie RAN 2, inv.nr. 40195; ook te vinden op deze site. De lijst wordt toegezonden aan de RIBR, die een kopie doorzond aan de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*.

geregistreerd. Met dit kenmerk – uitgedrukt met de letter 'J' – werd hij dan ook opgenomen in de lijst die het hoofd van die afdeling, Frans Wilbers, in mei maakte.⁸

Aannemelijk is dat hij niet in staat was de leges te betalen, in het andere geval zou er waarschijnlijk aangifte tegen hen zijn gedaan, zoals Frans Wilbers dat deed tegen de weigerachtige Abraham Mendes da Costa. Esther, de dochter van Meijer en Elisabeth, wordt wel aangemeld, maar de leges worden betaald door de Israëlitische Gemeente. Op 5 oktober 1942 wordt ook het aanmeldingsformulier van hun zoon Meijer verzonden.

⁸ De lijst werd doorgestuurd aan de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters in Den Haag en van daar vervolgens naar de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*. De hele originele lijst is te vinden op deze site.

Aanteekenen.

Afd. B.V.M. { Db. no. 215/41
B. W. no. _____

NIMEGEN, 13 Mei 1941. 31.

Op Index ontvangen: 23/01/2

Ter tekening gezonden: 24/01/2

ONDERWERP:
Aanmeldingsplicht personen
van joodsche bloede.

Bericht op schrijven van

VERZONDEN

24 MEI 1941

Afd. I. A. E.

3 bijlagen, te weten:
aanmeldingsformulier,
verklaring Ned. Isr. Gemeente
alhier,
bewijs van onvermogen. *g*

*in p. aangeleekend versandt
op 23 april 41.*

Ten name van Mug, Esther Cor-
nelis,

Ter voldoening aan het bepaalde in artikel
3 van het "Besluit Aanmeldingsplicht II",
heb ik de eer U hierbij een aanmeldingsfor-
mulier/te doen toekomen, gerangschikt onder
Groep G I.

De Burgemeester van Nijmegen,
get. *Beij*

Aan

het Hoofd der Rijksinspectie
van de Bevolkingsregisters

's - G r a v e n h a g e

Begeleidingsbrief bij aanmelding van Esther Mug, met erbij een verklaring van de Ned. Isr. gemeente en een bewijs van onvermogen.⁹

⁹ Aanmelding van hun dochter Esther; uit: RAN 2-40193 (40193 Uitvoering van Verordening 6/1941 van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied, over de aanmeldingsplicht van personen van 'geheel of gedeeltelijk Joodschen bloede'.

Monnikendam, Jonas	18 Nov 85 A'dam	koopman Ned	St. Steph. str. 62	2 Jul 26 Arnhem	J
Monnikendam, Philip J.	4 Jul 24 Arnhem	zb Ned	id.	id.	J
Moses, Rebekka wed. H. E. Buis	26 Feb 75 Zutphen	zb Ned	K. Beynen- str. 22	2 Dec 16 Nijm. Rijks- gebouw	J
Mug, Meijer	11 Aug 19 R'dam	koopman Ned	J. de Witt- str. 79	3 Jul 40 Amersfoort	J

Uitsnede uit de 'Lijst van te Nijmegen woonachtige personen van Joodschen bloede'¹⁰

**BEWIJS
VAN AANMELDING,**

als bedoeld in artikel 9, eerste lid, van de Verordening No. 6/1941 van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, betreffende den aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joodschen bloede.

*

De ondergeteekende, ambtenaar voor de aanmelding, verklaart dat de aankeerzijde aangeduide persoon, opgenomen in het Bevolkingsregister dezer gemeente, heeft voldaan aan de verplichting tot aanmelding volgens de bovengenoemde Verordening.

Afgegeven op 30 September 1942
in Gemeente Nijmegen
De Burgemeester,
[Handwritten Signature]

NR. 700

Gesl. n. a. Mug--
b. Meijer--

Voorn. _____

Geboren op 19 September 1942
gem. Nijmegen
land _____

Laatste woonplaats in het Groot-Duitsche Rijk of in het Gouvernement-Generaal van het bezette Poolsche gebied: _____

Nation.: Nederlander
Vroegere nation.: _____

Kerkelijke gezindte: NH

Beroep of werkzaamheid: zonder

Gehuwd met: _____ Gesch. op _____
Overl. op _____

Aantal joodsche grootouders in den zin van art. 2 der Verordening: twee

Bewijs van aanmelding van hun zoon Meijer (familiebezit)

De jonge Meijer wordt op 19 september 1942 geboren en zijn moeder Elisabeth moet weer naar het gemeentehuis om hem aan te melden bij de afdeling Bevolking, in zijn geval als kind 'met twee Joodsche grootouders'. Het bewijs wordt afgegeven op 30 september 1942 en het hoofd van de afdeling Bevolking, Frans Wilbers, keurt het goed, hij zet zijn paraaf: de kleine w.

Meijer wordt opgepakt in of bij Amsterdam

Abraham, de broer van Meijer was in maart in Rotterdam opgepakt en in het Huis van Bewaring in die stad geplaatst en later naar Kamp Amersfoort overgebracht, we komen daar verderop op terug. Natuurlijk wist Meijer dit, ze hadden contact met zijn ouders daar en misschien kregen ze ook wel bericht uit het kamp. Enkele maanden later slaat ook voor hem het 'noodlot' toe. In juli 1942, of misschien net daarvoor, wordt hij in

¹⁰ Fragment uit RAN 2, inv.nr. 40195. Afbeelding erboven: aanmelding van hun dochter Esther, vergezeld van een 'bewijs van onvermogen' en van een verklaring de Nederlands-Israëlitische Gemeente.

Amsterdam of daar dichtbij opgepakt en naar het Amsterdamse Huis van Bewaring aan de Havenstraat gebracht en wel daar in de 'Duitsche Afdeeling'.¹¹ Waarom hij wordt opgepakt weten we niet. Reisde hij 'clandestien' per trein en werd hij bij een controle aangehouden? Het was Joden toen uitdrukkelijk verboden om van het openbaar vervoer gebruik te maken en hun woonplaats te verlaten. Het niet-dragen van de Jodenster was in deze periode ook een veel voorkomende 'aanklacht'. Het blijft gissen. Zelf schrijft hij aan zijn vrouw, waarschijnlijk vanuit het Huis van Bewaring in Amsterdam: "Ik hoop dat je dit briefje zult ontvangen en dat je je goed tegen je verdriet zal inzetten want je weet dat ik het risico steeds onder je ogen heb gebracht en dat ik je gezegd heb dat dit steeds kon gebeuren."¹² Als het klopt dat de brief is geschreven vanuit de Havenstraat, dan is die naar buiten gesmokkeld; corresponderen was verboden.

Huis van Bewaring, Havenstraat (foto 1945)

¹¹ We veronderstellen nu dat hij niet eerst in een politiecel werd opgesloten in Amsterdam, omdat zijn naam niet genoemd wordt in de politierapporten in Amsterdam. Maar het zou toch kunnen dat hij in een cel buiten Amsterdam vast zat en van daar naar het Huis van Bewaring is overgebracht. Dat hij de Duitse Afdeeling werd gedetineerd, zou er wellicht op kunnen wijzen dat hij door een Duitser is aangehouden. Nederland telde in die periode 33 gevangenen en Huizen van Bewaring. Aan een aantal van deze strafinrichtingen werden zogenoemde *Deutsche Abteilungen* toegevoegd, die volledig onttrokken waren aan het gezag van het Departement van Justitie en de betrokken directies. Deze *Deutsche Abteilungen* waren eigenlijk *Polizeigefängnisse*: gevangenen van de SD, waar personen om zeer uiteenlopende redenen in *Untersuchungshaft* werden opgesloten. Het personeel van de *Deutsche Abteilungen* bestond uit Duitse toezichthouders, die aanvankelijk waren aangewezen op de diensten van Nederlandse bewakers. Ook de twee Huizen van Bewaring in Amsterdam hadden een *Deutsche Abteilung*. Het Huis aan de Havenstraat was speciaal bedoeld voor 'politieke gevangenen'.

¹² Ongedateerde brief van Meijer aan Elisabeth (in familiebezit).

III

ik hoop dat je dit briefje zult
ontvangen en dat je je goed
tegen je verdriet zal inzetten
want je weet dat ik het risico
steeds onder je ogen heb ge-
bracht en dat ik je gezegd heb
dat dit steeds kon gebeuren
Liefste, als je het mijn
moeder laat weten doe 't
dan voorzichtig want je
weet hoe zij zich alles aan-
trekt

En jij mijn klein vrouwtje
hou je taai hoor, laat zien
dat je bij de eerste klap niet
meer gaat en laat zien dat je
lef hebt om te vechten al doe
je het dan maar voor 't kind
als je het niet voor je zelf wilt
doen

Pagina drie van een brief die Meijer aan Elisabeth schreef, waarschijnlijk vanuit het Huis van Bewaring in Amsterdam. Omdat de voorafgaande pagina's ontbreken, is de datering onbekend. In de brief onder meer: "ik hoop dat je dit briefje zult ontvangen en dat je je goed tegen je verdriet zal inzetten want je weet dat ik je het risico steeds onder je ogen heb gebracht en dat ik je gezegd heb dat steeds kon gebeuren. Liefste, als je het mijn moeder laat weten, doe 't dan voorzichtig want je weet hoe zij zich alles aantrekt. En jij mijn lief klein vrouwtje, hou je taai hoor, laat zien dat je bij de eerste klap niet neer gaat en laat zien dat je lef hebt om te vechten al doe je het dan maar voor 't kind als je het niet voor je zelf wilt doen. Natuurlijk weet ik niet hoe of 't zal gaan met je onderhoud maar bedenk maar dat je niet dood gaat van de honger en dat ze je wel tegemoet komen. Nu liefste, ik hoop dat ik je steeds zal kunnen schrijven dan weet je tenminste iets van me, ongerust behoef je je in geen geval te maken".

Niet uit te sluiten is, dat Meijer naar een verwante was gereisd om nog vermogensdelen veilig te stellen van een van zijn verwanten. In dat geval is niet uit te sluiten dat hij werd betrappt met een hoeveelheid kostbaarheden, bijvoorbeeld goud of sieraden. Enkele

verwanten waren in januari 1942 geregistreerd als handelaren in goud en zilver, zoals Simon Brilleman, de broer van de moeder van Meijer. Zij kwamen voor op een op 15 januari 1942 door de gemeente Amsterdam vastgestelde lijst, die op een politiebureau terecht kwam en vervolgens werd gefotografeerd door de NSB-fotograaf de Kok.¹³ In de *Todesfallsaufnahme* die op 23 Januari 1943 in Mauthausen werd opgemaakt – waarover straks meer - werd o.a. vermeld dat Meijer een “goudhandelaar” was, een gegeven dat moet zijn afgeleid uit andere documenten, lijkt ons, heel waarschijnlijk dus uit de aanklacht.

¹³ Deze foto's nu te raadplegen op de Beeldbank van Stadsarchief Amsterdam.

AMSTERDAM.

15. Januari 1942.

A.2.

5

Hierby heb ik de eer U mede te deelen, dat aangifte hebben gedaan van het voornemen tot het uitoefenen van de achter hun namen vermelde schatplichtige beroepen:

- Joseph WITJAS, goudsmid, wonende Uithoornstraat 48;
- Levie Bruinvels, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Lepelstraat 13;
- Lion van STRAUM, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Derde Oosterparkstraat 73;
- Hessel GOLDBERG, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Nieuwe Kerkstraat 109;
- Barend ERSEIRA, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Valkenburgerstraat 143;
- Willel Brilleslyper, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Ruyschstraat 86;
- Markus van BERGEN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Amstel 137;
- Juda WALVISCH, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Tugelaweg 19;
- Simon BRILLEMAN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Korte Houtstraat 21;
- Isaak Nathan BOUWMAN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Vrolikstraat 95;
- Isak NEETER, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Nieuwe Kerkstraat 61;
- Leendert BRILLEMAN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Korte Houtstraat 21;
- Levi BRILLEMAN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Kerkstraat 360;
- Andries GRIN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Noorderdwarstraat 12;
- Marcus HAAG, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Plantage Muidergracht 73;
- Issac FREDRIESTADT, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Holendrechtstraat 18;
- Gander van GELDER, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Vechtstraat 48;
- Samuel GANS, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Jan Evertsenstraat 120;
- Louis BOEKEN, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Lepelstraat 82;
- Adolf HIRSCHFEID, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Kerkstraat 226;
- Samuel NIKKELSBURG, koopman in gouden en zilveren werken, wonende Sint Antoniesbreestraat 62;

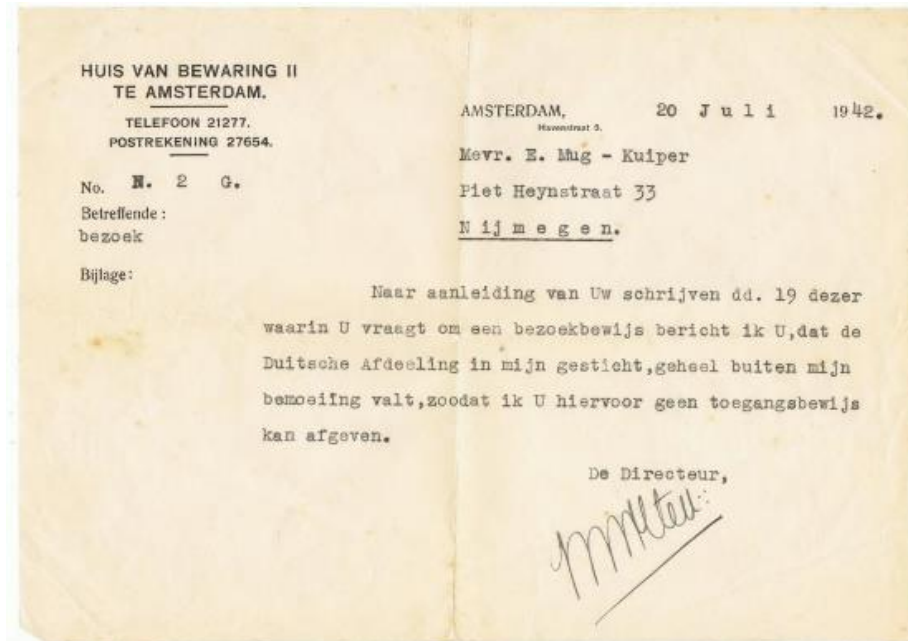
den heer Controleur van den
 Waarborg en de Belasting der
 gouden en zilveren werken.
 Oost-Indisch Huis
 ALHIER.

	Amsterdam, datum postmerk.
<p>Ik bevind mij thans in de Duitse Afdeling van het Huis van Bewaring II, Havenstraat 6 te Amsterdam. — Ik verzoek U, mij altijd op Vrijdag tussen 9—12 en 2—5 uur schoon wasgoed te willen sturen, goed verpakt in een kussensloop en voorzien van mijn naam en celnummer. Genotmiddelen mogen niet worden mede gegeven. Zeep, tandpasta en tandenborstel kan worden medegestuurd. Op Maandag, tussen 9—12 en 2—5 uur, kan het vuile wasgoed worden afgehaald. <i>Correspondentie is verboden.</i></p>	
	Mer. M. Novak
	Naam en Voornamen.
	Celnummer, D - 2/7
<p>Het Huis van Bewaring is <i>niet</i> aansprakelijk voor weggeraakt wasgoed.</p>	
	DE COMMANDANT.

Voorbeeld van een bericht vanuit het Huis van Bewaring, Havenstraat 6 in Amsterdam

Elisabeth hoorde waar Meijer was opgesloten. Ze kreeg toen, zo was tenminste gebruik, een kaart met de post, waarvan hierboven een voorbeeld.¹⁴ Op de kaart gaat het hoofdzakelijk over het afleveren van schoon wasgoed. Uitdrukkelijk wordt gesteld dat corresponderen verboden is. Elisabeth deed op 19 juli niettemin een poging om toestemming te krijgen om haar man te bezoeken, maar ze kreeg nul op rekest. Meijer was door de *Sicherheitsdienst* (SD) in *Schutzhaft* genomen, wat betekende dat hij zonder enige vorm van proces door de SD kon worden vastgehouden. De gevangenisdirecteur antwoordde haar dan ook: “Naar aanleiding van Uw schrijven de dato 19 dezer waarin U vraagt om een bezoekbewijs bericht ik U, dat de Duitse Afdeeling in mijn gesticht, geheel buiten mijn bemoeiing valt, zoodat ik U hiervoor geen toegangsbewijs kan afgeven.”

¹⁴ Het Huis Van Bewaring II Havenstraat 6 te Amsterdam was toen ingericht voor politieke gevangenen. Degenen die zich hier in bevonden mochten niet corresponderen. Om de familieleden van de detentie in kennis te stellen werden standaardkaarten verstuurd met deze tekst: “Amsterdam, datum postmerk. Ik bevind mij thans in de Duitse Afdeling van het Huis van Bewaring II, Havenstraat 6 te Amsterdam. — Ik verzoek U, mij altijd op Vrijdag tussen 9—12 en 2—5 uur schoon wasgoed te willen sturen, goed verpakt in een kussensloop en voorzien van mijn naam en celnummer. Genotmiddelen mogen niet worden mede gegeven. Zeep, tandpasta en tandenborstel kan worden medegestuurd. Op Maandag, tussen 9—12 en 2—5 uur, kan het vuile wasgoed worden afgehaald. Correspondentie is verboden. A Naam en Voornamen. Celnummer, JD- Het Huis van Bewaring is niet aansprakelijk voor weggeraakt wasgoed. De COMMANDANT.” Zie o.m. NIOD 250b, Gevangenen in Nederland, 9 Amsterdam, huis van bewaring II Havenstraat. Het moge duidelijk zijn dat hiervoor zorgen een bijna onmogelijk opgave was voor Elisabeth, we mogen aannemen dat verwanten in Amsterdam dit op zich namen.

De 'Duitsche Afdeling' valt buiten de bevoegdheid van de directie, daarom wordt op 20 juli 1942 afwijzend beschikt op het verzoek van Elisabeth.

Elisabeth was inmiddels met haar dochter Esther bij haar ouders in de Piet Heinstraat 33 gaan wonen.¹⁵ De reden zal zijn geweest dat ze zonder inkomsten van Meijer met haar eenjarige dochtertje Esther moeilijk rond kon komen. Ze was toen al zwanger van haar tweede kind, haar latere zoon Meijer. In dezelfde (ongedateerde) brief, waarvan we denken dat hij die vanuit het Huis van Bewaring in Amsterdam heeft geschreven, maakt Meijer zich hierover ook duidelijk ongerust. Hij schrijft: "Natuurlijk weet ik niet hoe of 't zal gaan met je onderhoud maar bedenk maar dat je niet dood gaat van de honger en dat ze je wel zullen tegemoet komen." Niet lang daarna, wordt hij als gevangene naar het PDL Amersfoort gebracht. Het Schutzhaftbefehl komt af op 5 augustus,¹⁶ maar hij moet wat eerder zijn overgebracht, want zijn brief is gedateerd 1 augustus.

¹⁵ Op de persoonskaart van Meijer Mug staat vermeld dat de inschrijving naar de Piet Heinstraat plaatsvond op 21 juli.

¹⁶ Zie onderstaande dossierkaart. Het is dan drie dagen nadat een bus met vijftien Joodse inwoners van Nijmegen er was aangekomen. Enkelen werden weer vrijgelaten, enkelen gingen op 4 augustus verder naar Kamp Westerbork. Zie ons artikel *De razzia van 2 augustus 1942 in Nijmegen* en de brondocumenten op deze site over de katholieke Joden. In beginsel moest voor de Joden in Amersfoort, allen *Häftlinge*, een *Schutzhaftbefehl* in Berlijn worden aangevraagd. Dit werd voor zover bekend altijd gehonoreerd. De aanvragen verliepen via de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (BdS) in Den Haag, W. Harster.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y
Naam			Voornamen			Benaming	Nummer	Blok	Ontleend aan :															
MUG			Meyer				1213		AMERSFOORT K.A.5.															
Woonplaats			Geboorteplaats			Dag	Maand	Jaar																
			R ¹ dam			11	8	19	K.A.5.															
Aantekeningen						Dag	Maand	Jaar																
Schutzhaftbefehl. (B.D.S.)						5	8	42	K.A.5.															
Naar Mauthausen. <i>kommet met nr 1213</i>																								
aankomt Mauthausen. <i>Mant met nr 13940</i>						5	11	42																
† Mauthausen (<i>behoort 5-1-42/1943</i>)						22	1	43																

Dossierkaart PDL Amersfoort: Meijer Mug, gevangenenummer 1213, *Schutzhaftbefehl* (door BdS Den Haag) gedateerd 5 augustus 1942. Meijer is dan al enkele dagen eerder in het PDL binnengebracht. De met pen aangebrachte aantekeningen zijn van later datum en waarschijnlijk naoorlogs.

Ook uit Kamp Amersfoort schrijft Meijer een brief aan zijn vrouw, deze is gedateerd 1 augustus 1942. "Lieve vrouw, je moet me precies schrijven hoe ons Elsje [Esther] is gegroeid en of zij al goed kan lopen en hoe is 't met jouw bevalling? Is alles goed verlopen of is 't nog niet zover. Ik kan niet alles vragen en ook niet alles zeggen wat er in me omgaat, maar jullie begrijpen zelf wel dat jullie geen moment uit mijn gedachten zijn." Verderop schrijft hij: "Schrijf vooral uitvoerig wat of je gedaan hebt en of je steun hebt aangevraagd."¹⁷ Hij kan inderdaad niet alles schrijven, de brief werd helemaal nagekeken.

¹⁷ Het lijkt erop dat zij geen steun heeft aangevraagd. Haar naam zien we niet terug op de 'Lijst van gemengd gehuwde joden, aan wie door de gemeente mogelijk ondersteuningsbetalingen worden gedaan. Hierbij is geen opgave gedaan van personen, waarvan bekend is, dat zij een goedbetaalde betrekking genieten'. Het ging waarbij om een op 27 november 1943 door de afdeling Bevolking opgestelde lijst, die werd gezonden aan de Directeur Sociale Zaken (via Wethouder Wolzak). Op de lijst staan de namen van 28 huishoudens. RAN 2-40200.

**Polizeiliches
Durchgangslager
Amersfoort**

Auszug aus der Lagerordnung

Der Empfang von Paketen ist verboten. Geldsendungen bis zur Höhe von monatlich fl. 20.— sind erlaubt.

Anfragen an die Kommandantur des Lagers sind zwecklos und werden nicht beantwortet.

Der Lagerkommandant.

Schutzhäftling Meyer

Block: 4C No.: 1212

Amersfoort, den 1 Augustus 1942

Lieve Vrouw en kind(eren)

en verdere fam. maar ik hoop

is bij jullie alles goed, met

mij gelukkig ook alleen heb

ik mij al die tijd zeer

ongerust over jullie gemaakt daar ik

niet weet hoe oft met Retai is schijf

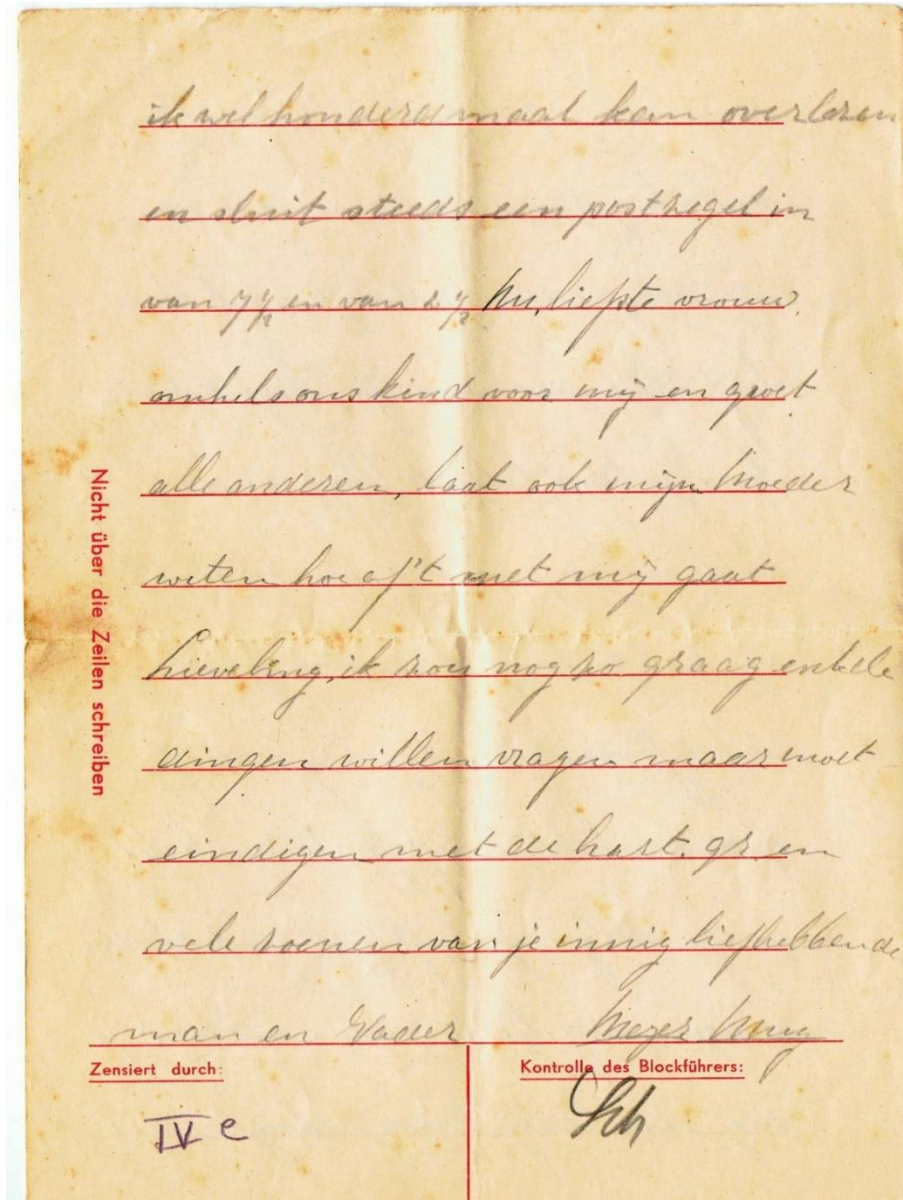
alsj belijft direct bre oft er mee is

ho als jullie zien ben ik aan de regels

gebonden maar jullie gelukkig met

ho dat jullie mij een zeer grote

Nicht über die Zeilen schreiben

Kant 4 van de brief uit Amersfoort; Zensiert durch IV e / Kontrolle des Blockführers. In de brief onder meer: "1 augustus 1942, Lieve Vrouw en kind(eren) en verdere fam naar ik hoop is bij jullie alles goed , met mij gelukkig ook alleen heb ik mij al die tijd zeer ongerust over jullie gemaakt daar ik niet weet hoe of 't met Betsie is, schrijf alsjeblieft hoe of 't ermee is. Zoals jullie zien ben ik aan de regels gebonden maar jullie gelukkig niet zodat jullie mij een zeer grote brief kunnen schrijven en uitvoerig kunnen schrijven hoe of 't ermee is. Lieve vrouw, je moet me precies schrijven hoe ons Elsje is gegroeid en of zij al goed kan lopen en hoe is 't met jouw bevalling? Is alles goed verlopen of is 't nog niet zo ver, ik kan niet alles vragen, en ook niet alles zeggen wat er in me omgaat, maar jullie begrijpen zelf wel dat jullie geen moment uit mijn gedachten zijn, het voornaamste is, dat jullie weten dat ik gezond ben en naar omstandigheden redelijk wel dus. Lief klein vrouwtje, kop op en hou je taai! Laat Elsje maar veel mijn photo zien zodat zij haar Pappa niet vergeet. Schrijf vooral uitvoerig wat of je gedaan hebt en of je steun hebt aangevraagd, je begrijpt dat al die vragen mij bestormen en dat je mij een brief terugschrijft die ik wel honderdmaal kan overlezen en sluit steeds een postzegel in van 7 ½ en van 2 ½. Nu liefste vrouw, omhels ons kind voor mij en groet alle anderen. Laat ook mijn moeder weten hoe of 't met mij gaat. Lieveling, ik zou nog zo graag enkele dingen willen vragen maar moet eindigen. (...) [Zensiert durch IV e / Kontr¹⁸

¹⁸ De brieven zijn in familiebezit.

Het kamp Amersfoort was toen een zeer gewelddadige en wrede locatie, waarop we nu niet uitgebreid zullen ingaan.¹⁹

Meijer heeft de geboorte van zijn tweede kind, zijn zoontje Meijer, op 19 september 1942, niet mee kunnen maken. Na enige tijd werd hij tewerkgesteld in Oberhausen, waar hij in het meubeltransport werd ingezet.²⁰ Bijna zeker is hij op 25 september overgebracht naar Oberhausen. In het *Dienststagebuch* dat in Kamp Amersfoort werd bijgehouden, wordt op die datum namelijk een transport vermeld van tachtig personen naar Oberhausen. Overigens ging er op diezelfde dag ook een transport van 42 personen naar Recklinghausen.”²¹

¹⁹ De leiding daar had op dat moment Joseph Kotalla, eigenlijk hoofd van de *Schreibstube*, tevens plaatsvervanger van commandant Karl Peter Berg. Als SS-Oberscharführer was hij gedetacheerd bij de Sicherheitsdienst van het kamp. Kotalla werd gekwalificeerd als de beruchtste kampbeul van Kamp Amersfoort en had als bijnaam de Beul van Amersfoort. Hij was opvliegend van aard, slikte pervitine, dronk liters jenever en had het voornamelijk voorzien op Joden en priesters. Kotalla stond onder andere bekend om zijn wreedheid tijdens het dagelijks appèl, waarbij hij gevangenen schopte en sloeg met een knuppel. Even zo wreed was de man onder Kotalla, de voormalige commandant van Kamp Schoorl, Johann (Hans) Stöver, die als *Schutzhaftlagerführer* belast was met het toezicht op de gevangenen. Zie o.a. Hoving, Richard, *De beul van Amersfoort. Biografie van Josef Kotalla (1908 - 1979)*, passim. Meerdere gevangenen maakten een einde aan hun leven in die tijd, er waren executies en er waren veel strafacties. Zie ook NIOD 250f-76, transcripties van het *Dienststagebuch für Blockführer vom Dienst*. In de periode dat Meijer er gevangen zat werd een 350 meter lange schietbaan met de hand uitgegraven. Deze geul in de voet van de Amersfoortse Berg werd gebruikt door de Duitsers voor schietoefeningen. Ook werden hier executies uitgevoerd. Zo werd na de oorlog aan het einde van de schietbaan een massagraf gevonden.

²⁰ Bij meubeltransporten denken wij dan ook even aan de uit de huizen van Joodse inwoners gestolen inboedels. Vanuit Nederland waren de zo geroofde goederen nog niet massaal op weg naar Duitsland, maar de uit de huizen van Joden in Duitsland gestolen goederen werden toen al op grote schaal verwerkt. Vanuit Nijmegen werden wat later meubels overgebracht naar het *Rheinisches Landes Theater* in Neuss, niet heel ver van Oberhausen.

²¹ Bij het *Dienststagebuch* gaat het om het *Dienststagebuch für Blockführer vom Dienst* van PDL Amersfoort. Zie daarvoor NIOD 250f-74 (Kamp Amersfoort, Dienststagebuch 2 augustus 1942-6 september 1943). De transcripties van het RIOD, zie afbeelding op p. 25, bevinden zich in NIOD 250f-105-106.

A. 53.

Dienst vom 25. 9. bis 26. 9. 42 7 Uhr

Blockführer vom Dienst = Niebuhr 44 Scharf.

Blockführer vom Hilfsdienst = Wüjst. 44 Utscha:

Häftlingsbestand: 1438

Zugang: 153

Abgang: 126

Häftlingsbestand: 1465

Vorkommnisse: Am 9ten Uhr ist ein Transport Häftlinge v. 80 Mann abgegangen nach Oberhausen u. sind 42 Mann nach Recklinghausen geführt von der Deutschen Polizei. 9ten Uhr ist der Häftling Nr. 1027 entlassen. Am 11ten Uhr sind 11 Häftlinge durch die Holländische Polizei eingekerkert worden. Am 14ten Uhr wurden 6 Häftlinge durch die Holländische Polizei von Dornummen eingekerkert. Häftlinge Nr. 1029 u. 1048 am 14ten Uhr entlassen. Die Häftlinge Nr. 1064 u. 1027 die geflohen sind auf Kaufmanns überführt worden sind heute durch die joll. Polizei zurück gebracht. Am 16ten Uhr wurden 133 Häftlinge aus Kaufmanns durch die Deutsche Polizei eingekerkert.

Postenkette steht: 6te. Bannasch, 44 Utscha.
Postenkette eingezogen 5te Utscha

Revision: /.

Zaunkontrolle: 10te Uhr u. 20 Uhr.

Parole: Hiedesheim.

Richtig übergeben.

Richtig übernommen.

Niebuhr Scharf

Robuck Off.

Links: fragment uit de transcriptie/samenvatting van het RIOD van de oorspronkelijke pagina uit het *Diensttagebuch* (zie vorige pagina). Ten onrechte is volgens ons hierin 'Oberhausen als 'Oberpreußen' gelezen en begrepen.²² Rechts: aquarel van werkzaamheden aan de schietbaan bij Kamp Amersfoort, halverwege 1942 gemaakt door de gevangen kunstenaar Jan Derksen Staats.

Op 22 oktober schrijft hij een brief vanuit Oberhausen. Dat lijkt misschien laat, maar we mogen veronderstellen dat hij toen pas toestemming kreeg een brief te schrijven, zoals hij ook aangeeft dat hij dan pas iets mag ontvangen. Het zou tevens zijn laatste levensteken worden. "Lieve vrouw, kinderen en verdere fam., Naar ik hoop ontvangen jullie deze brief in goede welstand. Met mij is alles wel. Liefste schat, ik zal je wel niet behoeven vertellen dat ik brand van ongeduld om een brief van je te ontvangen, dus Schat, antwoordt onmiddellijk per expresse. Lieve!ing, ik heb toestemming bekomen om een pakketje te ontvangen en ik hoop dat je mij het onderstaande ten spoedigste kan doen toekomen. Scheergereedschap met zeep en toiletzeep, 4 paar stevige werksokken, blauw trui, lichte gabardine jas, blauwe wollen das, grijze handdoek, tabak, cigarettten en cigaren, jam, stroop, suiker, kaas, schaar, pantoffels. Het is wel veel maar kindje ik zit er hard om verlegen en ik hoop dan ook dat je mij zeker veel tabak stuurt, je hoeft niet bang te zijn dat ik het niet ontvang want het komt safe aan. Lief Vrouwtje, ik kan je hierbij mededelen dat ik voorlopig hier blijf, wij werken hier voor de stad in de meubeltransport, het werk staat mij heel goed aan en de gemeente is zeer tevreden over onze arbeid. Betsie, je moet me in je brief van alles op de hoogte stellen want ik ben zeer nieuwsgierig zoals je wel begrijpen zult, in de eerste plaats over je bevalling hoe die verlopen is en hoe jij en 't kind 't maken, hoe zwaar 't was, hoeveel 't ... aankomt ... en vooral op wie 't lijkt, liefste, zoals je weet had ik foto's bij me van jou en 't kind, ons Elsje, maar die zitten in m'n portefeuille en die is op 't ogenblik niet in mijn bezit – dus schat, doe mij een genoegen en stuur foto's van jou en de kinderen, maar mooie hoor! Want ik wil met jullie pronken. Oh ja, dat is waar ook, ik zou een zeer belangrijk iets vergeten, Betsie, indien het mogelijk is moet je mij een paar goede werkschoenen erbij sturen. Je hoeft niet bang te zijn dat het pak te zwaar wordt. Ook moet je in 't pak een brief sluiten waarop staat aangegeven wat of je allemaal stuurt, goed begrepen, dus datgene wat je naar mij toezendt opschrijven en bij het pak insluiten. Hier volgt voor de verduidelijking het adres:

²² De door het RIOD gemaakte transcripties of samenvattingen van het *Diensttagebuch* bevinden zich in NIOD 250f, inv.nr. 105 en 106.

M. Mug Schenkendorfstrasse 2 [Wirtschaftsamt] Oberhausen (Rhld) (Duitschland). Dus schat, je hebt nu weer een teken van leven gekregen en ik zit vol ongeduld op je antwoord te wachten, schrijf gauw des te eerder krijg je weer een brief van me. Doe mijn Vader en Moede in Rotterdam Amsterdam, en overige vrienden en kennissen in Nijmegen. Omhels de kinderen voor mij ... Dientje en groet Vader, Moeder, Corrie en Jantje voor mij. Nogmaals een paar hartelijke pakkerds voor jou van je innig liefhebbende man M. Mug. P.S. Denk aan de foto's!"

Oberhausen 12 October 1948

Lieve Vrouw, kinderen en verdere fam.

naar ik hoop ontvangen jullie
den brief in goede verstand, met mij is alles wel.

Heeft schat, ik zal je wel niet behoeven te vertellen dat
ik klaar is van ongezondheid, een brief van je te ontvan-
gen schat, antwoordt omvond de brief per expresse.

herveling, ik heb bestemming bekomen om een
pakketje te ontvangen en ik hoop dat je mij het on-
derstaande ten spoedigste kan door toekomen,
scheurgeneeschap met reizen en toelotreps, 4 per stering
werkzakken, blauw trui, lichte garbazine jas,
blonde wollen jas, grijze kamische tabak, sigaretten
en sigaren, jam, stroop, suiker, bann, schors,
pantoffels, het is wel veel, maar kindje ik zit er
hard om verlegen en ik hoop dan ook dat je mij
ruiker veel tabak stuurt, je hoeft niet bang te zijn
dat ik het niet ontvang want het komt safe
aan.

Lieve Vrouw, ik kan je hierbij mededelen
dat ik voorlopig hier blijf, my werken hier voor de sta-
in de meneltransport het werk staat mij heel
goed aan en de gemeente is hier tevreden over
arbeid.

Betie, je moet me in je brief van alles op de
hoogte stellen want ik ben niet nieuwsgierig is
als je wil begrijpen, ^{valt} in de eerste plaats over je be-
valling hoe die verlopen is en hoe jij en 't kind
het snaken hoe snaarit was hoe veel 't aankomt

Het Inferno van Mauthausen

Enkele dagen later, op 5 november 1942, zou Meijer aankomen in KL Mauthausen, waar hij gevangenenummer 13940 kreeg. Hier kwam hij uiteindelijk op 22 januari 1943 om het leven.

Het is niet zeker of Elisabeth vernomen heeft, dat hij werd overgebracht naar dit kamp in het geannexeerde Oostenrijk. Als iemand de naam 'Mauthausen' toen hoorde, klonk dat als zoveel als een dantesk inferno, een gruwelijker oord was onvoorstelbaar. In de pers, in het Joods Weekblad, de reguliere kranten of de illegale publicaties, is de naam nauwelijks gevallen tot halverwege 1942. Maar de naam ging rond. De mannen die waren opgepakt in Amsterdam in februari en juni 1941, later dat jaar in Enschede en andere plaatsen in Twente, in Arnhem, Zwolle, Winterswijk: zij waren overgebracht naar Mauthausen, ver gelegen in het vroegere Oostenrijk. De mannen waren verdwenen en na korte, soms iets langere tijd, kwam het bericht binnen. Zij waren er niet meer. Misschien, zoals er soms stond 'auf der Flucht erschossen', of er was een of andere ziekte – velen begrepen hoe het echt zat -, vaak stond er, zoals bij Meijer, geen doodsoorzaak vermeld. Maar sterven ging je er, en snel. Gruwelijke gedachten gingen er over wat de mannen meemaakten tussen de dag van aankomst en de laatste dag. Daarop speculeerden de Duitsers ook bij de aankondiging in het Joodsch Weekblad (een afbeelding ervan verderop) dat iedere Jood die geen gehoor gaf aan de oproep naar Duitsland te gaan naar KL Mauthausen zou worden gezonden. Niets zou toch zo erg kunnen zijn.

De Vries citeert een Franse getuige, de Franse communistische verzetsman Paul Tillard, die in die periode getuige was van wat er met de Nederlanders zoal gebeurde.²³ "Een konvooi van zevenentachtig Nederlandse Joden was zojuist in het kamp aangekomen. Op een ochtend gingen ze naar de steengroeve. Maar met hen kwam een SS die in het kamp bekend stond als de 'blonde dame' en een Kapo met de bijnaam 'Hans de Doder', een specialist in de executies van Joden. Ze gingen eerst de kleine hut binnen die als schuilplaats voor de Kapo diende in geval van regen. [...] Na een uur strompelden ze de kazerne uit. Ze hadden een grote dosis ether ingenomen die de S.S. in de ziekenboeg had gekregen, misschien om zichzelf moed te geven. Beiden hielden een houweelhandvat vast. Ze gingen richting de Joden. En het knuppelen begon." Tillard beschrijft vervolgens hoe in de steengroeve een groot aantal joden door beiden werd vermoord en hoe andere gevangenen, onder wie hijzelf, vervolgens hun lijken op een geïmproviseerde draagbaar naar het boven op de heuvel gelegen crematorium moesten dragen." Als gevolg van de steile trap dreigden de lijken van de baar af te vallen, hetgeen bij sommige ook gebeurde. Na afgifte van de lijken bij het crematorium moesten Tillard en de zijnen weer de trap af naar de steengroeve om verder te werken. Enkele joden moesten boven achterblijven en werden door deze Kapo Hans en zijn kompaan gedwongen het ravijn van de

²³ De Vries, o.c.; De Vries citeert hier uit: Paul Tillard, Mauthausen. (1945), p. 20 e.v. Paul Tillard, 30 september 1914, Soyaux, is een van de belangrijkste getuigen van wat inderdaad het inferno was. Vertaling W.

steengroeve in te springen. “Alles ging relatief goed tijdens de vijfhonderd meter vlakke grond die ons scheidde van de 186 treden naar het kamp, die ons uit de steengroeve zouden leiden. Daar aangekomen werd het werk wel heel gecompliceerd”, zo schrijft Tillard nog. Aan het eind van de ‘werkdag’ werden de gevangenen in rijen van vijf opgesteld om geteld te worden. Nieuwe lijken lagen keurig in rijen naast hen. Ook deze moesten weer de trap op naar het crematorium worden gedragen. Bij de barak aangekomen kregen de Joden minder eten dan de anderen. Het maakte allemaal niet zoveel meer uit. De meesten van hen waren zo ernstig verzwakt dat ze spoedig zouden gaan overlijden. Dat gebeurde ook. In de douches werden ze met ijskoud water besproeid hetgeen fataal was. Nu waren nog slechts enkelen van de groep in leven, maar ook dit probleem zou worden opgelost. “De blokleader die orders had ontvangen, vertelde hen dat geen van hen zich de volgende ochtend op het appèl moest melden. Dit betekende: niemand van jullie zou morgenochtend nog in leven moeten zijn”. Wilden zij, zo legde hij hen de keuze voor, de volgende ochtend niet doodgeslagen worden, dan moesten ze ’s nachts tegen het geëlektrificeerde prikkeldraad lopen. Dit is wat ze deden.

Twee en een halve maand heeft Meijer dit moeten doorstaan. Dan, op 22 januari ‘gegen 8 Uhr’ bezijkt hij. In de *Todfallsaufnahme* (overlijdensakte) die op 23 januari 1943 in Mauthausen werd opgemaakt, wordt als zijn beroep ingevuld: ‘goudhandelaar’. Zoals eerder gesteld menen wij dat deze aanduiding voortkomt uit de aanvankelijke aanklacht tegen Meijer.

Gevangenen van het kamp Mauthausen moesten zware blokken steen via de Trap des Doods naar boven tillen.

5785
Amtsgericht Mauthausen
 Eingeliefert am - 9 MRZ 1943 - Uhr - Min.
 Collagen
 Halbschriften.

Geschäftszahl 4 A M 265/43

Todfallsaufnahme,

errichtet am 23.1.43 in KL-Mauthausen

1. Vor- und Zuname des (der) Verstorbenen (bei verheirateten Frauen auch Familienname): M u g, Meyer
2. Beschäftigung: Goldhändler
3. Alter (Tag der Geburt): 11.8.1919 zu Rotterdam
4. Religion: mos.
5. Familienstand (ob ledig, verheiratet, verwitwet, gerichtl. geschieden):
6. Heimatzuständigkeit, Staatsangehörigkeit: Nl.
7. Ordentlicher Wohnsitz, Wohnung:
 (Wenn der Verstorbene unter Vormundschaft stand oder entmündigt war, ist das Pflugschaftsgericht anzugeben und das Dekret des Vormunds [Kurators, Beistandes] beizuschließen.)
Nymwegen, Jan de Wit straat nr. 79
8. Sterbetag und Sterbeort: 22.1.43 gegen 8.00 Uhr, KL-Mauthausen

V.
 Oudlagan
 m. 20.1.43
 W. King

Verfa Streits. Nr. 4 (Todfallsaufnahme). Q1000

Eerste pagina van de Todfallsaufnahme van Meijer Mug, opgesteld 23 januari 1943, Mauthausen. Als Meijers beroep is hier ingevuld: 'Goldhändler'. Adres hier: Jan de Wittstraat 79

Elisabeth, haar ouders, haar verwanten en hun vrienden: ze kregen al spoedig, in ieder geval nog in die winter of in het voorjaar, bericht van dit drama. De nog geen twee jaar oude Esther en de een paar maanden oude zoon Meijer konden toen natuurlijk nog niet ten volle beseffen wat er gebeurd was, maar zullen de sfeer gevoeld hebben. Na het overlijden van een verwanten in Mauthausen (en ook Dachau, Buchenwald en andere kampen) kregen de verwanten vaak, maar niet altijd, bericht, hetgeen niet gold na de moordpartijen in met name de kampen Sobibor en Auschwitz. Het overlijden van Meijer werd in Nijmegen ingeschreven in 1943 in de overlijdensakte 1779. Er werd natuurlijk

gerouwd, maar een plechtige bijeenkomst na wat vernomen was zal wel onmogelijk geweest zijn.

Elisabeth en de kinderen woonden toen bij haar ouders op de Piet Heinstraat en bleven daar met een korte onderbreking nog tot 1968 wonen.

Strafgevallen in Nijmegen

We willen hier een niet alomvattende uitstap maken naar de politiek van strafarrestaties, zoals die vanaf meteen na de bezetting van Nederland is toegepast tegen de Joodse inwoners – want dit is wat Meijer overkwam, die als wat toen zo lelijk heette ‘gemengd-gehuwde’ een zekere bescherming kon verwachten tegen deportatie.²⁴ In dit hoofdstuk concentreren we ons op de strafarrestaties in 1942, die meestal zouden leiden tot een fatale afloop. Het is duidelijk dat de meeste Joodse inwoners in Nijmegen bij massieve acties in de herfst van 1942 naar kampen zijn overgebracht of, anderen nog, in april 1943 gedwongen werden naar de kampen Westerbork of Vught te gaan. Maar een aantal mensen is opgepakt bij individuele arrestaties, later vooral na onderduik, maar eerst na overtreding van welk Duits voorschrift dan ook.

Al op 25 juni 1940 werden 26 merendeels Joodse personen met een niet-Nederlandse nationaliteit in opdracht van de SiPo in het Huis van Bewaring Arnhem vastgezet. Uit Nijmegen ging het hierbij om Fritz Kahn, Wilhelm Rothschild en Harry Loewenstein. Zij kwamen snel weer vrij. Op 1 juli werden twee Joodse boekhandelaars vastgezet in het Huis van Bewaring: Raphaël Israël en Hans Gumbert. De winkel van Israël werd daarna al snel onteigend. Ze werden overigens vastgezet op dezelfde dag als de theologen Alfons Mulders (31 januari 1893, hij komt vrij op 31 juli) en Robert Regout (Maastricht, 18 januari 1896; hij zou omkomen in KL Dachau). Tegelijk werd Arnold van Thiel (21 maart 1891) ingesloten. De arts Benoit Hertz Dahl werd op 2 augustus 1940 vanwege de SiPo

²⁴ Opvallend is dat Elisabeth zich niet heeft gemeld. Op 12 september 1942 stuurt Jacob Lentz, hoofd van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters, alle Nederlandse burgemeesters een circulaire waarin hij meedeelt dat “de joodsche partij in een gemengd huwelijk” de gelegenheid krijgt om de ‘Verklaring voor de vaststelling van een gemengd huwelijk’ af te leggen. De circulaire maakt hierbij onderscheid tussen Joodse mannen en Joodse vrouwen. Het gaat dan om Joodse mannen en vrouwen, die gehuwd of gehuwd zijn geweest met een niet-Joodse partner, maar alleen als er kinderen zijn geboren die nog in leven zijn, en daarnaast om Joodse vrouwen die op het moment van het afleggen van de verklaring gehuwd zijn met een niet-joodse man, ook als er geen kinderen geboren zijn. Ingeval van ziekte, zo bleek bij de aanmeldingen, kon de niet-Joodse partij zich wel melden, maar nu deze was opgepakt, kon dat dus niet. Israël Cohen, die ook was opgepakt, wordt ook niet aangemeld als ‘gemengd-gehuwde’ in september. Dat zij een niet-Joodse partner hadden, was zeker wel bekend. In het dossier RAN 2-40196 Persoonskaarten (Verordening 1941/6) [oud archiefnummer] wordt zijn naam geregistreerd en ook in de Burgemeesterslijst, met bij Elisabeth de toevoeging ‘ohne Beruf, Gattin, Arierin’. In latere registraties van deze huwelijken (met name die bij Procureur-Generaal De Rijke, NIOD-100) en die bij Rauter (077-1437 Staten met opgave van de namen van gemengd gehuwde joden in de provincies Gelderland en Overijssel, 1944) wordt het huwelijk niet meer genoemd, maar dat van Cohen wel: het overlijden van Meijer is inmiddels bekend bij de gemeente en dat van Israël niet.

vastgezet in het Huis van Bewaring in Arnhem en kwam na een week weer vrij, de musicus Jacob Zwarenstein op 19 mei 1941, hij is weer vrij na drie weken. Wilhelm Rothschild wordt eind die maand opnieuw vastgezet. Soms werd iemand vastgezet vanwege overtreding van de distributiewet, zoals Maurits Drukker en Emil Polak.

In 1941 zijn er in Nijmegen wellicht minder strafarrestaties. In Arnhem en Twente en andere plaatsen in Oost-Nederland zijn er dan des te meer, hoewel de arrestaties daar in de herfst eerder als represailles moeten worden gezien, net zoals de arrestaties eerder in Amsterdam in februari en in juni 1941. We zien nog hoe in de eerste helft van 1942 Paul Drukker en Emanuel Meijer worden vastgezet en Flip Monnikendam nog op 29 juni 1942, omdat hij de fiets gebruikte van zijn werkgever.²⁵

De Vries schrijft over de laatste maanden van 1940 en de eerste van 1941: “Op dat moment waren Joden al overduidelijk tweederangs burgers geworden. Daarbij kwam dat de bezetting Nederlandse nationaalsocialisten – leden van de WA (de Weerafdeling van de NSB) en de NSNAP (Nationaal-Socialistische Nederlandse Arbeiderspartij) – ruim de mogelijkheid bood hun antisemitisme bot te vieren en daaraan met provocaties, mishandelingen en vernielingen nadrukkelijk uiting te geven. Deze terreur leidde tot een veelheid van tegenreacties, niet alleen van de slachtoffers – het joodse verzet was al zeer vroeg begonnen - , maar ook van de omstanders. De talloze vechtpartijen hebben zich hoofdzakelijk afgespeeld in Amsterdam.” Maar ook in Nijmegen waren er diverse confrontaties tussen onder meer de WA van Lou Manche²⁶ en mensen die daartegen in het geweer kwamen. Als willekeurig voorbeeld: “Op 11 maart hebben eenige WA-leden onder commando van den vendelcommandant Lou Manche die met de trein naar Oss wilden vertrekken, verscheidene reizigers uit een coupé waarin zij wenschten plaats te nemen, op hardhandige wijze verwijderd. Zij verklaarden dat dit was geschied op grond van spottende uitdrukkingen door die reizigers tegenover hen geuit. Ook bij hun terugkeer in Nijmegen in den namiddag hebben zij op het perron verschillende reizigers mishandeld op grond van het feit dat zij hen zouden hebben beledigd. Een der reizigers wist over de spoorbaan te ontvluchten. De politie heeft de orde hersteld.”²⁷ Ook op straat en in cafés werd veel geweld gebruikt.

De Joodse huiseigenaar Gabriël Levie en verwanten worden fysiek aangevallen. De politie gaat eind 1941 ook al controleren op eventuele onderduik of misschien alleen maar aanbellen om te provoceren: “Ongeveer 50 Joden werden gecontroleerd op eventuele

²⁵ Voor de insluitingen in het Huis van Bewaring in Arnhem, zie: Gelders Archief 0258 (Gevangenis en Huis van bewaring Arnhem), inv.nrs.188, 189, 190, 191. Arrestaties zijn soms ook terug te vinden in: Regionaal Archief 2 (Archief Secretariaat), inventarisnummer 13325-13398, Stukken betreffende de declaraties bij het rijk voor transport-, onderhouds-, begrafenissen en logieskosten van gevangenen, 1816-1943, 3 omslag. Maar van dit belangrijke brondocument zijn alleen de gegevens over 1940 en over 1943 bewaard gebleven; deze delen staan ook op deze site.

²⁶ Kunstwerken van hem zijn te bewonderen in Bemmelen en op andere plaatsen. Zie o.m. Wikipedia.

²⁷ NIOD 100 Procureur-Generaal Arnhem 1941-1944, VARIA, 376; gebeurtenissen Maart 1941.

verandering van woon- of verblijfplaats, hetgeen niet het geval bleek te zijn,” schrijft hoofdcommissaris Van Dijk aan Procureur-Generaal De Rijke.²⁸

Bijna allen die we tot hier noemden, werden weer vrijgelaten, maar zouden later alsnog gedeporteerd worden.

Joods Weekblad, 7 augustus 1942 ; Extra editie. “De Duitse autoriteiten maken bekend: 1. Alle Joden die onverwijld gevolg geven aan een tot hen gericht oproep voor de arbeidsverruiming in Duitschland, worden gevangen genomen en naar het concentratiekamp Mauthausen gebracht. (...) 2. Alle Joden, die geen jodenster dragen, zullen naar het concentratiekamp Mauthausen gebracht worden; 3. Alle Joden, die zonder toestemming der autoriteiten van woonplaats of woning veranderen – ook indien zij dit slechts tijdelijk doen – worden naar het concentratiekamp Mauthausen gebracht.

Strafarrestaties 1942

In de lente van 1942 start in Nijmegen een reeks van aanhoudingen die een fatale afloop zouden krijgen. Het is helaas moeilijk om deze gevallen exact ieder voor zich te reconstrueren. “De grootste groep arrestanten in 1942 zijn echter individuele personen,

²⁸ NIOD 100 Procureur-Generaal Arnhem 1941-1944, 3 december 1941, 229/211, betreft gebeurtenissen november 1941; punt 9.

niet alleen mannen, zoals in 1941, maar ook vrouwen. Wat deze slachtoffers gemeen hebben, is dat ze één van de inmiddels vele anti-Joodse maatregelen hadden overtreden. Zoals eerder opgemerkt waren die maatregelen sinds augustus 1940 sluipenderwijs, maar consequent ingevoerd. Zij bestreken inmiddels een zeer groot deel van het Joodse leven. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze of gene zich bewust of onbewust niet aan de betreffende voorschriften had gehouden. Er zijn talloze voorbeelden van deze ingrijpende maatregelen te geven. Enkele hadden een wel heel verstrekkende invloed op het leven van de getroffen: de Anordnung van Rauter van 15 september 1941 waarin het optreden van joden in het openbaar aan banden wordt gelegd, het zonder toestemming van de autoriteiten reizen of veranderen van woonadres (vanaf 7 november 1941) en het verplicht dragen van de ster (vanaf 2 mei 1942).²⁹ De Vries noemt hier een aantal gronden, en er zijn er talloze andere. Je nam de tram. Je ging op bezoek bij iemand of je ontving iemand. Je had een niet-Joodse liefde en raakte haar of hem aan: bloedschande. Je oriënteerde je op een onderduikplek. Je probeerde je kostbaarheden veilig te stellen, maar werd betrapt of misschien zelfs verraden.³⁰ Je luisterde naar de radio of je leverde niet je goede, maar een oude fiets in.³¹ Je droeg de ster niet.³²

We weten dat Abraham Mendes da Costa op 25 juni 1942 wordt opgepakt, omdat hij op 25 juni 1942 met de trein van Nijmegen naar Amsterdam reisde zonder een Jodenster te dragen en zonder vergunning om te reizen. Mogelijk was hij van plan om onder te duiken of om het veilig stellen van vermogensbestanddelen met verwanten te regelen.³³ We hebben al gezien dat Meijer Mug rond diezelfde tijd is opgepakt, ook nabij Amsterdam. Het is bij lange niet uit te sluiten dat de aantekening in het Politieverslag aan hen beiden

²⁹ De Vries, o.c., p. 10.

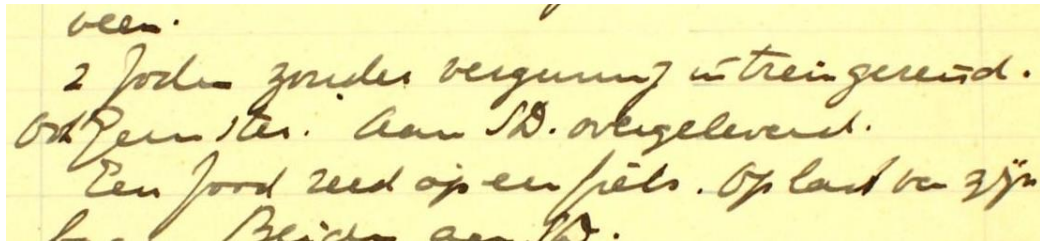
³⁰ Met Verordening 58/1942 van mei 1942 mochten Joden bijna geen bezittingen meer hebben. Uiterlijk op 30 juni moest bij de roofofbank Lippman, Rosenthal & Co worden ingeleverd: goud, zilver, sieraden, uitgezonderd de eigen trouwringen en gouden gebitsvullingen, tafelzilver, "met dien verstande, dat elke tot het gezin van den eigenaar behorende persoon een vierdeelig eetbestek – bestaande uit mes, vork, soeplepel – behoudt." Ook kunstvoorwerpen, antiek, edelstenen, parels, werkelijk alles van waarde moest worden ingeleverd. Hoe dat moest gebeuren, is ons onduidelijk. We vermoeden de Joodse inwoners van Nijmegen spullen moesten brengen naar het Devisenschutzkommando, dat zijn kantoor had aan de Hertogstraat onder leiding van een zekere Rehman en een zekere Jahn. Het spreekt voor zich dat op alle mogelijke manieren werd geprobeerd om onder te brengen wat je had. Het gezin Mug was arm, maar zelfs al was je arm, je had altijd wel iets van waarde.

³¹ Zo werd Jacob de Jong van de Van de Havestraat in mei 1942 opgepakt omdat hij bij een vriend 's avonds op bezoek was, hetgeen aan Joden verboden was. Zie: CABR, Jacob de Jong e.a.; processtukken Van Wingerden 289. In november wordt hij 'definitief' uit zijn huis gehaald.

³² De invoering van de plicht de Jodenster te dragen werd op 29 april 1942 aangekondigd, vóór 3 mei moest deze bij de plaatselijke afdeling van de Joodse Raad gekocht worden. De verplichte dracht ging per 2 mei in. Zoepf, het hoofd van de Referat IV B 4, liet op 8 juni aan het RSHA weten dat zij die deze ster niet droegen naar KL Mauthausen zouden worden gezonden.

³³ Polizei Amsterdam Präsidium, Amsterdam den 26. Juni 1942. Trein 25 juni, zonder Jodenster; Stadsarchief Amsterdam

refereert: 2 Joden zonder vergunning in trein gereisd, ook geen ster. Aan SD overgeleverd. Een Jood reed op een fiets op last van zijn baas".³⁴

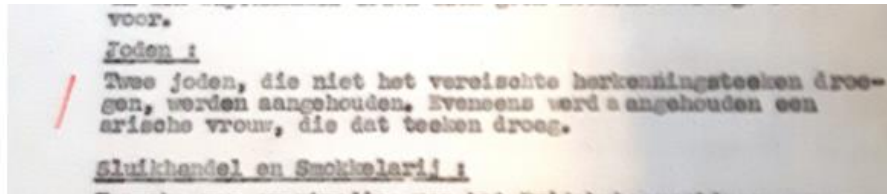
Fragment uit het politieverlag van Kokke (RAN 597, inv.nr. 341).³⁵

We hebben geen aanwijzingen dat Abraham en Meijer elkaar kenden en eventueel samen reisden. Daartegen spreekt ook dat Abraham meteen werd vastgezet in in ieder geval twee bureaus in Amsterdam, maar Meijer al snel of direct in de *Duitsche Afdeling* van het Huis van Bewaring. Zijn aanhouding wordt niet gemeld in de Amsterdamse politierapporten, zodat niet uit te sluiten is dat hij is aangehouden door een Duitse eenheid.³⁶

³⁴ Politieverlag 16 juli 1942, Kokke p. 8. De arrestaties in Amsterdam zouden dan zijn doorgegeven aan de politie in Nijmegen, maar het bericht zou dan niet goed zijn verwerkt. Abraham Mendes da Costa – de enige persoon die in Nijmegen openlijk protesteerde tegen de verplichte registratie en tegen de borden ‘Verboden voor Joden’- werd ingesloten op het 11e bureau van Politie, Nieuwe Doelenstraat 13. Vanuit dit bureau werd hij om 19.45 uur overgebracht naar het Tweede Bureau. Zie Melding Tweede Bureau, 25 juni 1942: “19:45: Van 11e bureau wordt gebracht Abraham Mendes da Costa, geb. Amsterdam, 7 mei 1885; vertegenwoordiger; wonend te Nijmegen, Hugo de Grootstraat 16. Blijft in Bewaring”. Zie: Politierapporten Amsterdam 1940 – 1945, Rapportnummer: 177. Van Amsterdam gaat hij naar PDL Amersfoort en op 24 augustus 1942 wordt hij gedeporteerd naar Auschwitz-Birkenau, waarschijnlijk zonder ooit in Kamp Westerbork geweest te zijn. In Birkenau wordt hij nog even tewerkgesteld. Maar op 21 januari 1943 plaatst C.v.P. van Nijmegen, Van Dijk, een opsporingsbericht (1943/197) in het Algemeen Politieblad (1943/3) met zijn naam en die van dertien anderen.

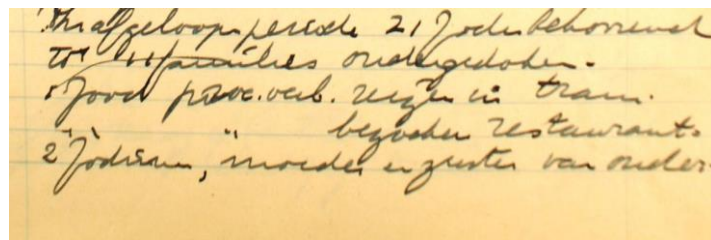
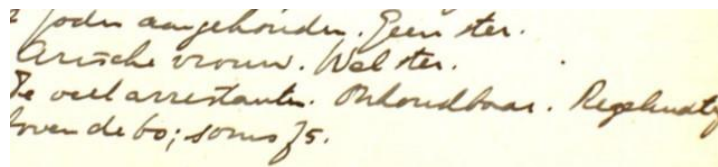
³⁵ Kees Kokke werkte als vrijwilliger op het Archief in Nijmegen en schreef op het politiebureau delen over van het politieverlag. Zie ook RAN 579, inv.nr. 341. De historicus Rogier maakte gebruik van de aantekeningen, zie RAN 146 Collectie vooronderzoek Nijmeegse oorlogsgeschiedenis door professor L.J. Rogier, Aantekeningen; inv.nr. 24. Hoofdcommissarissen (eerst Veltman, daarna Van Dijk, later Van Aperen) maakten een compilatie van het verslag en verzonden dat aan de Procureur-Generaal De Rijke in Arnhem, die toen nog tevens waarnemend Politiepresident was in Gelderland. C.Th. Kokke (Kees) studeerde in Nijmegen af als mediëvist. Hij stond vóór de oorlog wel in verbinding met het Nationaal Front, maar behoorde in de oorlog aanvankelijk tot de kringen van de Nederlandsche Unie. Hij had, zo schrijft hij zelf ergens, ‘contacten’ op het politiebureau, waardoor hij de aantekeningen kon maken, en werkte in die tijd als vrijwilliger op het archief. Later in de oorlog werkte hij op het archief in Venlo en in St. Michielsgestel. Bij zijn aantekeningen uit het politieverlag maakte prof. Rogier weer aantekeningen, zie RAN 146, inv.nr. 32 (Aantekeningen bij het dagboek van Chr. Kokke). Hij hield ook zolang hij in Nijmegen woonde tijdens de oorlog een voor de geschiedschrijving uiterst waardevol dagboek bij. Het privédagboek bevindt zich kennelijk niet meer in het RAN, scans van het typoscript zijn wel via ons raadpleegbaar.

³⁶ De arrestatie van Meijer Mug moet wel zeker zijn doorgegeven aan de politie in Nijmegen en ook aan de afdeling Bevolking van de Gemeente Nijmegen, want op de door ons zogenoemde

Fragment uit het verslag van politiecommissaris Van Dijk aan Procureur-Generaal De Rijke (NIOD 100, toegangsnummer 40).

“Twee joden, die niet het vereischte herkenningsteeken droegen, werden aangehouden. Eveneens werd aangehouden een arische vrouw, die dat teeken droeg,” schrijft Van Dijk aan De Rijke op 15 juni 1942, of, verderop: “Er werden 2 Joden aangehouden, die zonder Jodenster liepen.” Het zou heel goed kunnen dat Van Dijk hier doelt op de aanhoudingen van Israël Cohen, die op 11 mei 1942 werd vastgezet in het Huis van Bewaring en vervolgens op Julius Lazarus, die op 8 juni 1942 werd vastgezet. Beiden gingen van Arnhem vervolgens naar het PDL Amersfoort. We mogen stellen dat Israël in een val was gelopen, omdat enkele NSB’ers een hekel aan hem hadden³⁷ en we weten dat de overtuigde katholiek Julius Lazarus principieel weigerde de ster te dragen.³⁸

Uit de aantekeningen van het politieverlag van Kees Kokke³⁹

‘Burgemeesterslijst’ – de door wethouder Van der Wagt doorgestuurde lijst van Joodse ingezetenen die de definitieve basis zou gaan vormen van de razzia’s in de herfst van 1942 – staat achter zijn naam de code 6 – d.w.z. niet meer thuis maar al opgepakt – en als toevoeging: Concentratiekamp Amersfoort. Zie ook ons artikel over deze lijst op deze site. Daar komt bij dat op de persoonskaart wordt toegevoegd dat de distributiestamkaart is ingeleverd, waaraan wordt toegevoegd: Vrouw NH Arisch (NH = Nederlands Hervormd). Door de afdeling Bevolking wordt Meijer – zoals zovele Joodse inwoners van Nijmegen – uit het Bevolkingsregister afgevoerd per 19 december 1942. Abraham Mendes da Costa wordt vermoord op 19 augustus 1942 in Birkenau; zijn dood wordt geadministreerd in Auschwitz en vermeld in wat we nu noemen de *Sterbebücher*.³⁷ Zie ons artikel: *Stolpersteine Groenestraat, Julius Cohen* op deze site.

³⁸ Julius Lazarus “weigerde ten enenmale om een ster te dragen. Hij erkende geen onderscheid tussen Joodse en ‘Arische’ Duitsers,” aldus E.P. Wellenstein, een medegevangene in KL Amersfoort in zijn boek *Nummers die een ziel hebben*, Amsterdam 2013. De politie zou hem nog na arrestatie hebben willen vrijlaten op voorwaarde dat hij alsnog de ster ging dragen, maar dit weigerde hij.

³⁹ Kees Kokke werkte als vrijwilliger op het Archief in Nijmegen en schreef op het politiebureau delen over van het politieverlag. Zie ook RAN 579, inv.nr. 341. De historicus Rogier maakte gebruik

Indien er tekens zijn dat personen onderdoken, werd meteen een aanhoudingsbevel geplaatst in het Algemeen Politieblad. Voór 1 juli waren er echter nog weinig Joodse inwoners van Nijmegen ondergedoken, het aantal aanhoudingen op die grond zien we daarna toenemen. In de stad worden nadat Meijer Mug en Abraham Mendes da Costa waren opgepakt in ieder geval nog deze Joodse inwoners – van wie er vier net als Meijer werden doorgezonden naar KL Mauthausen - individueel opgepakt:

Salomon Stahl werd op 2 juli 1942 vastgezet in het Huis van Bewaring in Arnhem. Op 12 augustus 1942 om 14:30 werd hij overgebracht naar KL Amersfoort en werd op 25 september van daar naar KL Mauthausen gedeporteerd. Hij stierf daar drie maanden later, op 15 oktober rond 10 uur. Op zijn Persoonskaart in Nijmegen wordt nog aangegeven: “Blijkens brief Burgemeester Den Haag de dato 18 december 1942 zou het overlijden zijn opgegeven door de Sicherheitspolizei aan de Joodsche Raad voor Amsterdam”.

Over Mozes Prins, die woonde op de Voorstadslaan en wiens vrouw kort tevoren was overleden, schrijft politiecommissaris Van Dijk aan Procureur-Generaal De Rijke: “(...) Op 4.8.1942 werd een Jood aangehouden, die voor f. 24.300,00 juweelen en voor f. 5000,00 schilderijen had verkocht uit zijn niet op de voorgeschreven wijze aangemeld vermogen. De koper van deze voorwerpen alsmede de bewaarder werden aangehouden. Verder werd nog aangehouden een persoon, die voor dezen Jood een paard (pony) ter waarde van circa f. 1000,00 in bewaring had genomen, alsmede een viool ter waarde van f. 200,00 en van hem voor f. 350,0 een hittekar had gekocht. Bij deze persoon werd ook nog een hoeveelheid niet ingeleverd koper in beslaggenomen. Alle juwelen en schilderijen werden in beslaggenomen.” Op 7 augustus 1942 werd hij vastgezet in het Huis van Bewaring Arnhem, op 12 augustus 1942 ging hij naar PDL Amersfoort, op 16 oktober werd hij van daar gedeporteerd naar KL Mauthausen en hij overleed daar op 11 november 1942.

Charly Zwarenstein werd met zijn vrouw op 8 augustus 1942 vastgezet in het Huis van Bewaring in Arnhem. Hij was toen kort tevoren verhuisd naar Amsterdam. Mogelijk gaat het bij hen wel om onderduik ergens in Gelderland. Op 12 augustus 1942 wordt Charly overgebracht naar PDL Amersfoort, hij kreeg er gevangenennummer 48. Net als Mozes

van de aantekeningen, zie RAN 146 Collectie vooronderzoek Nijmeegse oorlogsgeschiedenis door professor L.J. Rogier, Aantekeningen; inv.nr. 24. Hoofdcommissarissen (eerst Veltman, daarna Van Dijk, later Van Aperen) maakten een compilatie van het verslag en verzonden dat aan de Procureur-Generaal De Rijke in Arnhem, die toen nog tevens waarnemend Politiepresident was in Gelderland. C.Th. Kokke (Kees) studeerde in Nijmegen af als mediëvist. Hij stond vóór de oorlog wel in verbinding met het Nationaal Front, maar behoorde in de oorlog aanvankelijk tot de kringen van de Nederlandsche Unie. Hij had, zo schrijft hij zelf ergens, ‘contacten’ op het politiebureau, waardoor hij de aantekeningen kon maken, en werkte in die tijd als vrijwilliger op het archief. Later in de oorlog werkte hij op het archief in Venlo en in St. Michielsgestel. Bij zijn aantekeningen uit het politieverslag maakte prof. Rogier weer aantekeningen, zie RAN 146, inv.nr. 32 (Aantekeningen bij het dagboek van Chr. Kokke). Hij hield ook zolang hij in Nijmegen woonde tijdens de oorlog een voor de geschiedschrijving uiterst waardevol dagboek bij. Het privédagboek bevindt zich kennelijk niet meer in het RAN, scans van het typoscript zijn wel via ons raadpleegbaar.

Prins werd hij op 16 oktober 1942 gedeporteerd naar KL Mauthausen, waar hij overleed op 31 oktober 1942.

Ernst Friedberg werd op 20 augustus 1942 vastgezet in het Huis van Bewaring Arnhem en ging op 11 september 1942 naar PDL Amersfoort. Hij kwam op 5 november 1942 aan in KL Mauthausen, waar hij werd opgesloten in Block 5 als 'Jude Nr. 13939' en waar hij, "am 17. November 1942 um 8.45 Uhr auf der Flucht erschossen worden" is.

Elias den Arend werd op 26 augustus 1942 in Nijmegen op straat opgepakt. De SD'er Hooge verklaarde na de oorlog dat hij moest worden gearresteerd omdat hij onderduikers hielp en vluchtroutes organiseerde. Het gezelschap ging vervolgens weer terug naar de Houtlaan waar hij in aanwezigheid van Van Dijk, Wiebe, Wanders, Gerritsen, Hooge, Herfurth en andere Duitse SS'ers werd lastiggevallen en mishandeld. Hij werd onder meer gedwongen om door de vijver in de kloostertuin te lopen. De SS-soldaten treiterden hem, alsof het een exercitioefening was. Hij werd met de al degenen die bij de razzia op 16 september waren aangehouden en enkele anderen op 17 september als 'strafgeval' doorgestuurd naar Auschwitz. Hij werd daar nog tewerkgesteld, maar overleed er op onbekende datum waarschijnlijk vóór het einde van het jaar.

Gabriël Levie werd vastgezet in het Huis van Bewaring op 28 augustus 1942. Van daar werd hij op 26 november 1942 overgebracht naar Kamp Westerbork.⁴⁰ Zijn vrouw Frederica, opgepakt bij de grote razzia in Nijmegen, heeft hij niet meer kunnen zien omdat ze al op 20 november naar Auschwitz was weggevoerd. Hij wordt gedeporteerd op 23 januari 1943 en wordt twee dagen later vermoord, 25 januari 1943.

Mordechai Sons en Rosette Kool werden vastgezet in het Huis van Bewaring in Arnhem op 20 oktober 1942 om 16:30. De volgende dag al worden zij overgebracht naar Kamp Westerbork. De arrestatiegrond is niet bekend, het kan gaan om onderduik. Alweer enkele dagen later bevinden zij zich in de trein richting Auschwitz. In Cosel worden zij uit elkaar gerukt; Mordechai sterft op onbekende datum, onbekend ook waar. Rosette wordt 80 kilometer verderop in Auschwitz onmiddellijk vermoord.

Strafarrestaties na de grote razzia's

Na de herfst van 1942 werden voortdurend Joden opgepakt als strafgeval of met andere verwijzingen ingesloten. Maar de aard van de arrestaties veranderde. We zien natuurlijk dat vanaf toen vooral onderduikers werden opgepakt, de anderen waren grotendeels al gedeporteerd.⁴¹ Er werden ook personen opgepakt, van wie de *Sperre* op zeker moment opeens verviel, zoals het gezin De Marcas in Nijmegen of de plaatsvervangend rabbijn in

⁴⁰ De gegevens over de detentie in het Huis van Bewaring in Arnhem komen steeds uit: Zie Gelders Archief, 258 (Huis van Bewaring).

⁴¹ Bij de razzia van 17 november 1942 in Nijmegen was de opdracht 'ALLE' Joden op te pakken. Uitgezonderd waren degenen met een *Sperre* en degenen wier deportatie was uitgesteld wegens *Transportunfähigkeit*.

Nijmegen, Isaïc Wolf. Hun functie bij de Joodse Raad was vervallen. Dan waren er nog degenen die met een niet-Joodse partner waren gehuwd, enkelen van hen noemden we al hierboven.⁴² Er waren in vooral 1944 talloze arrestaties in Nijmegen onder hen, die we hier kort samenvatten als intimidatie. Het is hier nu verder niet de plaats om in te gaan op de ontwikkelingen in 1943 en 1944.

“Naar schatting zijn in 1942 tussen de 450 en 500 straffällige Joden, allen mannen, naar Mauthausen gedeporteerd. Aan deze strafdeportaties kwam eind november 1942, ruim vier maanden dus na aanvang van de deportaties naar Auschwitz, een eind. Enkele maanden was er dus een overlap. Rauter was tevreden. In zijn ‘Zwischenbericht’ van 24 september 1942 (‘Judenabschiebung’) meldde hij Himmler dat tot dan “mit den strafweise nach Mauthausen abgeschobenen Juden zusammen 20.000 Juden nach Auschwitz in Marsch [sind].” “Ook de in 1942 gedeporteerde joden vonden in Mauthausen snel de dood. In 1943 was er nog slechts een enkeling van hen in leven. De in het kamp gehanteerde methoden bleven dezelfde.”⁴³ In beginsel moest voor de joden in Amersfoort, allen Häftlinge, een *Schutzhaftbefehl* in Berlijn worden aangevraagd. Dit werd voor zover bekend altijd gehonoreerd. Vervolgens werden ze aanvankelijk naar Mauthausen gezonden.

Dominicus berekent dat “er in 1942 ten minste vierhonderd Joodse mannen via het *Polizeiliches Durchgangslager* Amersfoort naar Mauthausen zijn weggevoerd. Zij waren de zogenoemde strafgevallen, de mensen die een van de vele tegen hen gerichte bepalingen hadden overtreden.”⁴⁴ En verderop: “Eind november 1942 hielden de deportaties vanuit Amersfoort naar Mauthausen op en gingen de strafgevallen met de andere Joden via Westerbork naar de vernietigingskampen in Polen. Maar ook al eerder in het jaar waren strafgevallen die volgens hun *Schutzhaftbefehl* voor Mauthausen bestemd waren, uit Amersfoort naar Westerbork gezonden om toegevoegd te worden aan een transport naar Auschwitz. Op 16 juli gebeurde dit voor de eerste maal. Het Amersfoortse *Diensttagebuch für Blockführer vom Dienst* vermeldt op die dag het vertrek van driehonderddrieëndertig Joden, van zevenentwintig van hen kennen wij uit een later opgestelde lijst de namen.⁴⁵ De vraag waarom zij niet naar Mauthausen zijn gezonden, kan wellicht worden beantwoord aan de hand van een passage uit een brief van Harster aan alle bureaus van de SD van 8 oktober 1942, waarin staat dat voor alle Joodse overtreders boven de zestien jaar de tot dusverre geldende regeling gehandhaafd blijft: de zware gevallen dienen naar Mauthausen te worden gevoerd, de lichtere gevallen naar Westerbork. Men vraagt zich af wat zware en wat lichte gevallen waren. De man die zijn

⁴² Maar er waren ook nog strafarrestaties op de eerder genoemde gronden onder degenen met een *Sperre*, we denken nu speciaal aan het gezin Boektje in de Johannes Vijghstraat.

⁴³ De Vries, o.c., p. 12.

⁴⁴ Henny Dominicus, *Mauthausen, een gedenkboek*, tweede druk, Amsterdam 199, p. 13.

⁴⁵ Zie echter voor een complete Namenlijst ons artikel: *De transporten op 15 en 16 juli 1942 van Amsterdam en Kamp Amersfoort naar Hooghalen en verder naar Auschwitz en de tewerkstelling van mannen op 17 juli na aankomst in Birkenau*. Wij concluderen daar dat niet alle op de genoemde ‘lijst 0160’ geregistreerde mannen van Hooghalen verder gingen naar Auschwitz, ruim tien mannen bleven waarschijnlijk in Westerbork. Eén man uit Arnhem was in de trein nabij Hooghalen overleden.

fiets niet had ingeleverd, ging naar Mauthausen. Omdat het enig bewaard gebleven *Schutzhaftsbefehlregister* slechts een zeer beperkte periode – van eind mei tot half augustus - bestrijkt, ontbreken van de meeste naar Mauthausen gedeporteerden de gegevens. Het *Diensttagebuch* helpt ons ook niet veel verder; weliswaar staat daarin van dag tot dag genoteerd hoeveel gevangenen het kamp binnenkwamen respectievelijk verlieten, maar de bestemming van de vertrekkenden wordt er maar een enkele maal bij aangegeven. In de regel wordt volstaan met de aantekening 'nach Deutschland'. Eén sentimentele *Blockführer vom Dienst* noteert dat een transport 'nach die Heimat' vertrokken is".⁴⁶

Tot hier onze uitstap naar de strafarrestaties in Nijmegen. Keren wij nu terug naar het verhaal van Meijer Mug.

Meijers broer Abraham, schoonzus Mietje en nichtje Betsy

Meijers oudere broer Abraham was in maart 1940 getrouwd met Mietje Coster (1918), een dochter van Barend Coster en Betje van Coevorden. Ze woonden in de Doezastraat 29a te Rotterdam. Daar werd Abraham op 13 maart 1942 wegens 'zwarte handel' opgepakt en op 1 april ingesloten in het Huis van Bewaring in Rotterdam.

NAAM (bloklett.)	MUG
Voorn.:	Abraham
Geb.	14-10-17 te Rotterdam
Beroep:	fabrikant
Woonplaats:	Rotterdam
Nader adres:	Doezastraat 29.
Nationaliteit:	Ned.
Arr.n ^o .	437 ^A Zie ook:
In bewaring voor:	Sich. Pol. (10)
Ingesloten op:	1-4-42
Vertrokken op:	1-5-42
naar:	Amersfoort
Reden v. aanhouding:	Zwarte Handel
Bijzonderheden:	Arrest vanaf 13/3'42
	nr 78.

Abraham Mug, op 1 april 1942 ingesloten in het Huis van Bewaring te Rotterdam in opdracht van de Sicherheitspolizei. Op 1 mei naar Kamp Amersfoort. Reden van aanhouding: zwarte handel (Stadsarchief Rotterdam).

⁴⁶ Henny Dominicus, *Mauthausen, een gedenkboek*; tweede herziene en uitgebreide druk, p. 14. Over het Schutzhaftbefehlregister iets in ons artikel *Stolpersteine Groenestraat Julius Cohen* en in ons artikel over de transporten op 15 en 16 juli 1942.

NAAM: IN BLOKLETTERS		MUG		N° 437 ^A	
VOORNAMEN:		Graham		IN BEWARING	
GEBOREN:		14-10-17		VOOR:	
BEROEP:		TE		Graham	
WOONPLAATS:		Gottusaan		DATUM INSLUITING:	
NADER ADRES:		Dorckstraat 29		OP	
NATIONALITEIT:		ned		OVERGESEVEN AAN:	
NAASTE BETREKKINGEN:		NAAM:		OP	
		ADRES:		194	
				VERDOORDEELD TOT:	
				OP	
				194	
				OVERGEBRACHT NAAR:	
				ONTSLAGEN OP:	
				1-5-42	
				REDEN AANHOUDING:	
CELLULAIR—NIET SCHRUVEN ^{EN} / OF GEEN POST—GEEN CONTACT MET N ^o					
BEZITTINGEN:		KOSTEN BETAALD		STRAFFEN:	
		VOEDING			
		MEUBILAIR		BIJZONDERHEDEN:	
				1 maand	
				13-3-42 n.l.b.	
				Amersfoort I.D.	
				1-5-42 naar	
				Amersfoort.	

Een maand later, op 1 mei, werd hij doorgestuurd naar het *Polizeiliches Durchgangslager* (PDL) Amersfoort.

Kamp Amersfoort

Op 16 juli 1942 werden 305 Joodse gevangenen overgebracht van het PDL Amersfoort naar het *Durchgangslager* Westerbork.⁴⁷ Ook de Nijmeegse Israël (Julius) Cohen, die op 3 juni in het PDL Amersfoort werd binnengebracht, maakte deel uit van dit transport.⁴⁸

Inlichtingenbureau voor Joden
Westerbork

Transport aus Amersfoort von 16 Juli '42 nach Lager Westerbork.

71. Moses	Jacob	28. 7.15	Groningen	gek.	29.5.42
72. Mug	Abraham	14. 8.17	Rotterdam		1.5.42
73. Muller	Jacques	16. 3.03	Amsterdam		6.6.42
74. Muller	Levie	28. 7.17	Amsterdam		7.7.42
75. Muller	Levie M.	27.11.17	Appingedam		6.6.42

Fragment uit de lijst, opgemaakt door het 'Inlichtingenbureau voor Joden' in Kamp Westerbork (een instelling van die gemeente met kantoor in het kamp). Abraham Mug (nummer 72) werd op 1 mei in het PDL Amersfoort binnengebracht. De hele lijst is te vinden in het artikel over de transporten van 15 en 16 juli 1942 op deze site.

Bijna allen werden zij dezelfde dag nog verder gedeporteerd naar Auschwitz.⁴⁹ Op 15 juli was de eerste trein vanuit station Hooghalen naar Auschwitz vertrokken, met 1.135 gevangenen. De volgende dag vertrok de tweede trein met de gevangenen uit Amersfoort. Er zijn meerdere redenen om te veronderstellen dat tot op het laatste moment het de bedoeling was deze gevangenen door te sturen naar KL Mauthausen, waarvan toch is afgezien.⁵⁰ Het is niet exact duidelijk door wie de genoemde lijst is opgemaakt. De kampadministratie kreeg, mogen we aannemen, de namen uit Amersfoort door. Van deze groep gevangenen vond er op die dag geen daadwerkelijke registratie in kamp Westerbork plaats. Alles wijst erop dat zij in Hooghalen moesten wachten. Een politiemann uit Beilen verklaarde: "In den voormiddag van donderdag 16 juli 1942 te ongeveer 6 uur, bevond ik mij, voor dienst en in uniform gekleed, te Hooghalen in deze gemeente, om toezicht te houden bij het uitladen van ongeveer 800 Amsterdamsche Joden en ongeveer 260 gestrafte Joden uit het concentratiekamp te Amersfoort, die aldaar op dat tijdstip per trein arriveerden. Nadat deze menschen waren

⁴⁷ Het Rode Kruis meent in zijn beoordeling van dit transport dat nog 'enkele tientallen mannen' in Amersfoort of mogelijk in Westerbork vanuit gevangenis zijn toegevoegd. Dit maakt de transportlijst, die in Westerbork werden opgemaakt onbetrouwbaar. Het gaat waarschijnlijk om ruim dertig mannen.

⁴⁸ Zie hiervoor ons artikel over hem op deze site. Zie ook ons artikel *De transporten op 15 en 16 juli 1942 van Amsterdam en Kamp Amersfoort naar Hooghalen en verder naar Auschwitz en de tewerkstelling van mannen op 17 juli na aankomst in Birkenau* op deze site.

⁴⁹ Minimaal 288 werden verder gedeporteerd, berekenden wij. Zie idem.

⁵⁰ Doorzending naar Mauthausen was toen staand beleid; zie bijvoorbeeld de circulaire van BdS Harster van 1 april 1942: "Alle Juden, die Aufgebote mit Nichtjuden beantragt haben oder im Zukunft beantragen, sind in Schutzhaft zu nehmen und dem KL Mauthausen zu überstellen." Naar Harsters oordeel lag het niet, zoals in Duitsland was gebeurd, op de weg van de autoriteiten om de mensen hierover te informeren: "Der Judenschaft wurde vielmehr durch das Joodse Weekblad davon Kenntnis nehmen (..)" Zie NIOD, collectie 77-85, inv.nr.33530. Zie ook: Hans de Vries, *Mauthausen: een geval apart*, februari 2011 p. 11; een zeer leeswaardige publicatie over met name de strafgevallen.

uitgeladen, moesten allen behalve de 260 gestraften, voor registratie naar het kamp (Lager) te Oosthalen, gemeente Westerbork. De 800 Amsterdamsche Joden, bestonden uit mannen, vrouwen en kinderen, waaronder zelfs nog zeer kleine baby's die nog gedragen moesten worden. De gestraften waren allen mannen." Zij die in Amsterdam op de trein waren gezet, moesten dus vijf kilometer heen en dan weer lopen, de gevangenen uit Amersfoort niet.

Op 16 juli werden Abraham en ook Israël (Julius) Cohen van Hooghalen naar Auschwitz overgebracht. Met deze trein werden 895 Joden gedeporteerd. De trein reed via Assen, Haren, Nieuweschans en Berlijn naar Auschwitz.

Lfd. Nr.	Haftart	Naam	Vornam	Geb.Dat.	Geb.Ort	Beroep	
388.	Sch. Jode	48233	Levinson	Benjamin	20. 6.14	Amsterdam	Kaufmann
389.	"	48234	Lempie	Solomon	31. 5.22	Amsterdam	Kauffmann
390.	"	48235	Leventhal	Lothar	7. 5.07	Luderstadt	Kaufmann
391.	"	48236	Lasse	Abram	21. 4.74	Rotterdam	Kaufmann
392.	"	48237	van Leeuwen	Aron	13.12.13	s.Gravenhagen	Koek
393.	"	48238	de Leeuw	Josef	21. 4.24	Leiden	Büroangest.
394.	"	48239	Lelyveld	Barend	23.12.11	s.Gravenhagen	Koek
395.	"	48240	Levi	Erich	19. 9.07	Erbenheim	Breker
396.	"	48241	Levinson	Max	13. 7.92	Den Haag	Schuster
397.	"	48242	Lazarus	Josef	11.11.99	Gelsenkirchen	Angestellter
398.	"	48243	Lebensbaum	Meier	28. 1.86	Apterode	Landarbeiter
399.	"	48244	Levi	Meijer	24.12.99	Leek	Fleischer
400.	"	48245	Lewinsohn	Arnold	21. 9.13	Berlin	Kopfscher
401.	"	48246	de Levie	Meijer	7. 3.06	Oude Pekela	Kaufmann
402.	"	48247	Leib	Salter	15. 4.12	Düsseldorf	Fabrikant
403.	"	48248	Lok	Isaak	7. 7.22	Amsterdam	Landarbeiter
404.	"	48249	Lug	Abraham	14. 8.17	Rotterdam	Breker

Fragment uit de in Auschwitz opgemaakte lijst 'Neuzugänge' van 18 juli 1942 blijkt administratie mannenkamp Birkenau / Tr. 16 juli 1942: Zugänge am 17. juli 1942 eingeliefert vom RSHA. Abraham staat onderaan, met tatoeagenummer 48249. Hele lijst is met transcriptie te vinden op deze site.

Abraham – en ook Israël - werden ergens vanuit Birkenau II tewerkgesteld. Wat voor werk ze moesten doen is niet bekend. Ook Abrahams exacte datum van overlijden is onbekend. Na de oorlog is vastgesteld dat het nagenoeg uitgesloten was dat hij na 30 september nog in leven was, zodat zijn formeel-juridische overlijdensdatum is vastgesteld op 30 september 1942, welke datum is overgenomen in de akte.

MUG Abraham	R/0032/21
Rotterdam, Doezastr. 29a	<i>volgens lijst 0160 16-7-42 v Amersfoort richting Auschwitz</i>
14.8.17 Rotterdam Nederl. marktkoopman gehuwd	<i>an</i>
met Mietje Mug-Coster	<i>22.8.18 (vrouw) Tr. 30.3.43 Bibby (dochter) Tr. 30.3.43 13.10.42</i>
	<i>Lijst aanpak Amersfoort - Auschwitz Met n. 48249</i>

Systeemkaart van de Joodse Raad, waarop (naoorlogs) is aangetekend dat Abraham vanuit Kamp Amersfoort op 16 juli 1942 naar Auschwitz is gevoerd (volgens lijst 0160, de bovengenoemde lijst Transport Amersfoort – Hooghalen) en daar een gevangenennummer (48249) heeft gekregen volgens de lijst opgemaakt door het RSHA in Birkenau, wat inhield dat hij in het kamp werd opgenomen en dus niet direct bij aankomst werd vermoord. Dit was in deze periode nog gebruikelijk waar het ging om mannen tussen circa 16 en 63 jaar (en soms iets ouder) en ook een deel van de vrouwen, die geen kinderen bij zich hadden.

Zijn vrouw Mietje was zwanger, en kwam ergens na 30 juli en begin oktober 1942 terecht in Kamp Westerbork, wanneer precies weten we niet, ook niet of ze zelf naar de verzamelplaats in Rotterdam (Loods 24) ging na een oproep of thuis werd opgepakt.⁵¹

⁵¹ Het is nu onduidelijk wanneer de zwangere Mietje in Kamp Westerbork aankwam. Op 29 juli 1942 kregen rond 2.000 Joodse inwoners van Rotterdam een oproep om zich te melden bij Loods 24. De volgende dag meldden zich 1.100 mensen, zij werden midden in de nacht naar Kamp Westerbork overgebracht. Op 2 augustus werden er weer oproepen verspreid, waarop 800 mensen zich meldden. Iets later volgde nog een derde oproep, 500 mensen gingen daarop naar Loods 24. Op 16 september 1942 waren er in Den Haag en Rotterdam acties gericht tegen Joden met de Hongaarse en Roemeense nationaliteit. Deze groep gearresteerden zat eveneens in de deportatietrein van 18 september. In Nijmegen was er overigens op die dag een verder unieke razzia gericht op huisgenoten van mannen die zich hadden onttrokken aan de oproep naar een werkkamp te gaan. Zoals de arrestanten in Nijmegen werden ook die in deze twee grote steden op 18 september overgebracht naar KL Auschwitz; de trein stopte niet in Cosel. Op vrijdag 2 oktober 1942 kreeg de inspecteur van de Gemeentepolitie en commandant van de Ordepolitie in Rotterdam, J.W.J. Moerman het bevel van de Bevelhebber der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes in Rotterdam, Leiter der Aussenstelle, Hans Moller om 300 agenten te verzamelen voor een grote actie die avond. Er is geen arrestatielijst bewaard gebleven van deze grote razzia, waarbij het vooral, maar niet alleen, ging om de vrouwen en kinderen van Joodse mannen die elders in Nederland al in werkkampen geïnterneerd waren en die de dag erna zouden worden overgebracht naar Westerbork. Op 8 oktober werd een tweede operatie georganiseerd in Rotterdam. Die donderdagavond werden joden van 60 jaar en ouder uit hun huizen gehaald.

Op 13 oktober 1942 beviel ze daar van een dochtertje, Betsy, drie maanden nadat Abraham vanuit Amersfoort naar Auschwitz was getransporteerd. De systeemkaart van de Joodse Raad vermeldt dat ze op 7 november 1942 nog in het ziekenhuis in Kamp Westerbork lag, mogelijk vanwege de naweeën van de bevalling. Ook op 13 november was ze nog in Westerbork en toen lag de baby nog in het ziekenhuis. Enkele maanden later, op 30 maart 1943, werden Mietje en de peuter Betsy gedeporteerd naar het vernietigingskamp Sobibor.

No. 102

Op twee April - - - - - negentienhonderd drie en veertig is in Sobibor in Polen - - - - - overleden: Coster, Mietje, - - - - -

geboren twee en twintig Augustus negentienhonderd achttien - - - - - in Rotterdam, - - - - - wonende in Rotterdam, laatstelijk gehuwd met Mug, Abraham, dochter van: Coster, Barend en: van Coevorden, Betje. - - - - -

De aangifte van dit overlijden is aan mij, Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van Rotterdam, schriftelijk gedaan vanwege de Minister van Justitie. - - - - -
 Waarvan akte, welke door mij is ingeschreven op heden, zes en twintig April - - - - - negentienhonderd vijftig.

J. J. J. J.

No. 100

Op twee April - - - - - negentienhonderd drie en veertig is in Sobibor in Polen - - - - - overleden: Mug, Betsy, - - - - -

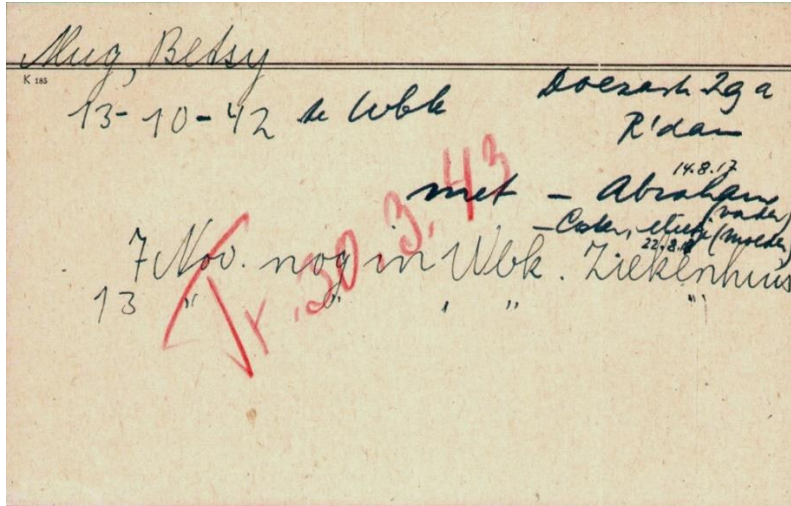
geboren dertien October negentienhonderd twee en veertig - - - - - in Westerbork, - - - - - wonende in Rotterdam, dochter van: Mug, Abraham en: Coster, Mietje. - - - - -

De aangifte van dit overlijden is aan mij, Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van Rotterdam, schriftelijk gedaan vanwege de Minister van Justitie. - - - - -
 Waarvan akte, welke door mij is ingeschreven op heden, zes en twintig April - - - - - negentienhonderd vijftig.

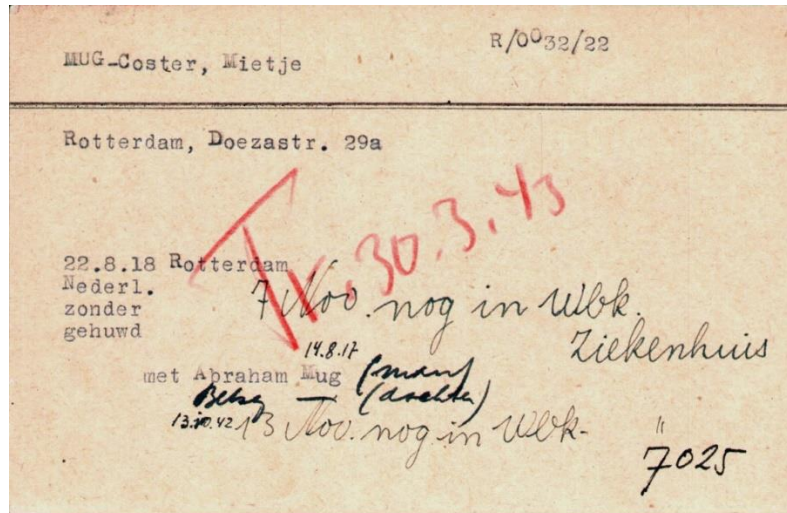
J. J. J. J.

Naoorlogse overlijdensakten Burgerlijke Stand Rotterdam (1951): Mietje Coster en haar dochter Betsy overleden op 2 april 1943 in Sobibor. Betsy op 13 oktober in kamp Westerbork geboren.

Politieagent M. De Blok kreeg de leiding en voerde zijn taak met veel ijver uit. De Rotterdamse politie werd bijgestaan door leden van het Politiebataljon Amsterdam en zij werden in groepen van 3 verdeeld. Volgens de dagrapporten van de Joodse Raad in Amsterdam werden ongeveer 1.500 mensen gearresteerd en van hen werden er de volgende dag 500 naar Westerbork gestuurd. Op 9 oktober gingen de arrestaties in Rotterdam verder. In deze hele genoemde periode waren er in Rotterdam natuurlijk ook nog individuele arrestaties en werden er in augustus en september ook nog mannen naar de Joodse werkkampen overgebracht, zoals Abraham Koster, die nog brieven verstuurde vanuit Kamp Wittebrink.

Betsy Mug. Geboren in Westerbork op 13 oktober 1942. Betsy lag volgens deze kaart op 7 november en ook nog op 13 november nog in het ziekenhuis in Kamp Westerbork. Op 30 maart 1943 volgt transport naar Auschwitz.

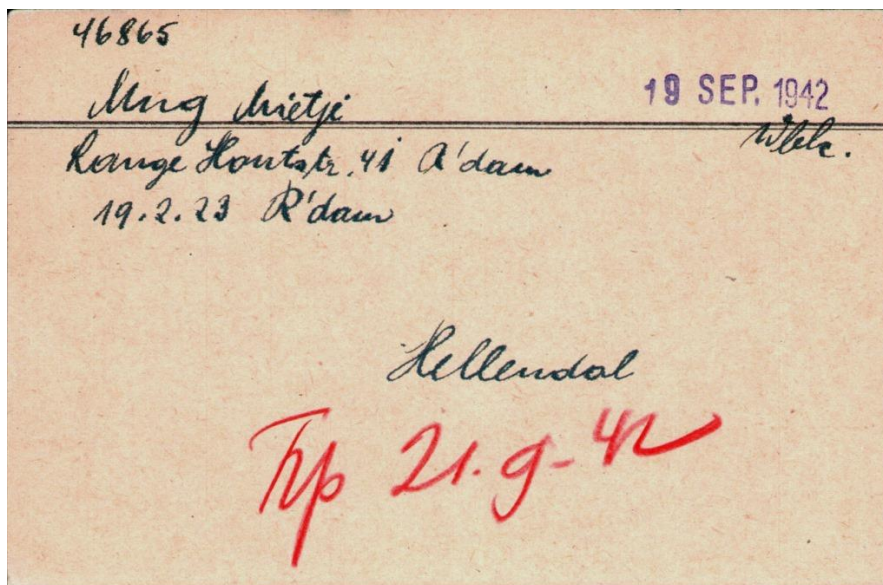
Mietje Coster lag volgens deze kaart op 7 november nog in het ziekenhuis in Kamp Westerbork en was ook op 13 november nog in het kamp. Op 30 maart 1943 volgt transport naar Auschwitz.

Meijers zus Mietje Mug

Mietje (Minie) Mug, Meijers jongere zus, woonde tot begin augustus 1942 nog in het Joodse huis "Huize Beth Dina" in Santpoort, waar zij werkte als kleermaakster. Rond 6 augustus ging zij bij haar grootouders wonen op de Lange Houtstraat 41. Zij zal zich bezorgd hebben afgevraagd wat er met haar twee broers was gebeurd. Op of net voor maandag 19 september wordt Mietje daar opgepakt⁵² samen met haar grootouders en waarschijnlijk eerst overgebracht naar de Hollandsche Schouwburg

⁵² We schrijven hier 'opgepakt', het kan ook nog zo zijn dat ze zelf na een oproep naar de Hollandse Schouwburg zijn gegaan, hetgeen in die periode steeds minder voorkwam. Jacques Presser zegt hierover: "Enige aantekeningen - niet meer - over het ophalen, over de 'nieuwe methode' in haar

Haar moeder, Esther Brilleman, wier man pas daarvoor naar 'het kamp' was vertrokken, probeert haar nog in Amsterdam op te zoeken maar het lukt haar niet om via de Joodse Raad een reisvergunning te krijgen. Zij schrijft op 23 september 1942 in een brief, waarover dadelijk nog iets meer, aan haar schoondochter Elisabeth Kuiper in Nijmegen: "En mijn dochter Minie blijft nog in Amsterdam. Daar kunnen elkaar niet mogen zien. Want ik ben hard gevraagd en zooveel geloopt om een reisvergunning van de Joodschraad. Toch krijg ik nog niet." Het is wrang, maar Esther weet dan nog niet dat haar ouders en haar dochter dan net zijn opgepakt. Haar ouders blijven nog in Kamp Westerbork tot 2 oktober, Minie is dan al, twee dagen na de arrestatie, op 21 september op transport gesteld naar Auschwitz, samen met nog 712 andere gedeporteerden. Bij aankomst daar is ze in de gaskamers van Auschwitz vermoord.

Systeemkaart van de Joodse Raad over Mietje Mug

toepassing. De Duitsers hebben haar in die periode hier en daar verijnd en moesten soms met plaatselijke omstandigheden en andere voorwaarden rekening houden, maar in 't algemeen kwam het wel daarop neer, dat practisch iedere Jood of Joodse familie elke avond de bel kon verwachten, het signaal voor de wegvoering. Dat betekende, dat elke auto in de straat de auto kon zijn, vooral wanneer ze leek te stoppen; dat betekende ook bij de onverschilligste, ook bij de dapperste, het klaarzetten, elke avond weer, van al was 't maar kleinigheden, maar niet zelden ook van de gevulde rugzak, gevuld volgens de voorschriften, door de Joodse Raad grondig en nauwkeurig verstrekt. Men vergete ook niet, dat de vensters naar de straat verduisterd waren, kierloos dicht, wat het gevoel moet hebben vergroot van de noodlottige dreiging, die van buiten kon komen, een avond, wanneer ook, moest komen, onafwendbaar. Men mag het uitspreken: voor de Joden waarde van september 1942 elke avond de dood door de donkere straten van Amsterdam; men kan het zich nu, zoveel jaren later, haast niet meer voorstellen, maar het was toen de werkelijkheid in haar onuitsprekelijke verschrikking." Op de meeste sites staat dat Mietje werd opgepakt in Santpoort, maar dat is volgens ons niet correct.

Meijers ouders: Esther Brilleman en Isaïc Mug

Bij de razzia van 2 oktober 1942 in Rotterdam wordt Esther opgepakt en naar Kamp Westerbork gevoerd, waar zij op 4 oktober 1942 wordt geregistreerd. Volgens de systeemkaart van de Joodse Raad komt Isaïc er aan op 13 oktober, maar Esther schrijft geëmotioneerd in de net genoemde brief van 23 september 1942 aan haar schoondochter Esther Kuiper, dat haar man al een dinsdag eerder 'naar het kamp is vertrokken'. Bedoeld is dan heel waarschijnlijk dinsdag 15 september.⁵³ Het is onduidelijk hoe dit precies gegaan is. We veronderstellen dat hij eerst nog naar een Joods werkkamp is overgebracht of na een oproep daarheen is gegaan. Volgens de systeemkaart van de Joodse Raad wordt Isaïc op 13 oktober 1942 geregistreerd in Kamp Westerbork; dat is een merkwaardige datum, omdat de mannen uit de Joodse werkkampen allemaal uiterlijk op 3 oktober zijn overgebracht naar Kamp Westerbork.⁵⁴ Een merkwaardige datum, hoewel we niet mogen uitsluiten dat er sprake is van een simpele verschrijving, hetgeen we vaker zien; misschien staat er wel niet 13, maar is het streepje voor de 3 een simpele *slip of the pen*.

⁵³ Dat is niet met zekerheid na te gaan. De brief is gedateerd 23 september, maar mogelijk een of twee dagen eerder geschreven.

⁵⁴ De meeste mannen op die dag, een kleiner deel al in de weken daarvoor. Alleen Kamp Avegoor werd later ontruimd, op 21 november. Hier werkten wel mannen uit Rotterdam, maar het lijkt erop dat die op 3 september daar geplaatst waren.

A. dam 23 sept 1942

Lieve dochter en schatjes Essie en Meijer!
 Uw brief heb ik gelezen, dat je al zaterdag 19 Sept bevalen en
 alles goed. Ik vind je lief, want je schreef op bed voor mijn
 gerustheid geven. Ik wensch je hartelijk beterschap en sterk gezond
 moge geven. Ook voor lieveling Meijer groeit goed gaat en Essie ook.
 Nu lieve Betsie ik moet je even melden, dat ik nu in het
 rusthuis bij Heer A. Hertz ben. Want mijn man is al
 Dinsdag naar het kamp vertrokken. En mijn dochter
 Minnie blijft nog in Amsterdam. Daar kunnen elkaar
 niet mogen ziens. Want ik ben hard gevraagd en zo veel
 gelopen om een reis vergunning van de Joodschraad. Toch
 krijg ik nog niet. Wat moet ik nu om haar willen. Ik
 weet nu geen raad. Ik ben erg verdriet en zenuwachtig, dat
 mijn man, en kinderen Mug en Dasberg allen weg zijn. Ik
 moet maar in mijn groote woning blijven. Daar word ik geholpen
 door mijn burens, dat ik niet goed geworden. Ik ben veelmalen
 op bed en laten roept om dokter om mij onderzoek. Dokter
 vind niet goed, dat ik zoo hulpeloos ben. Ook door de burens
 hebben zoo veel voor mij gelopen om mij gered en zorgt
 brengen. Hoe vindt je dat van de goeie burens? Nu dit ik al
 zaterdag hier metalsje bevalen. Leuk en blij om te horen. Hier
 zoo goed eten, slapen, bad, wassen en alles schoon. Ik vind het
 fijn rusten. Ik ben vanmorgen met opa mee naar de dokter
 geweest. Ik krijg een zenuwdrank 3x per dag. Ik vind vies en
 moet toch wel gebruiken. Ik mag dinsdag naar buswoning
 van Rijn bezoeken maar zij komt 10 uur mij afhalen.
 Dan ben ik blij en fijn bezoek doorbrengen. Zij zorgt mij
 als een eigen familie. Mijn schoondochter Meijer is

Kant 1 van de brief van de moeder van Meijer Mug aan haar schoondochter in Nijmegen. De brief getuigt van de grote spanning waarin ze verkeert. De brief is niet steeds makkelijk te lezen, daarom in voetnoot een transcriptie van een groot deel ervan.⁵⁵

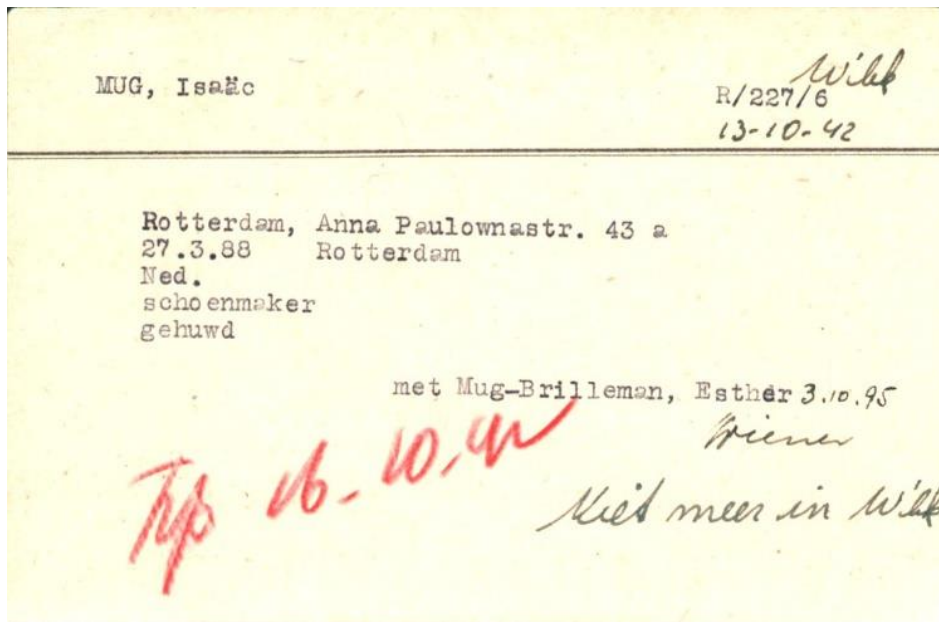
⁵⁵ "Rotterdam 23 september 1942, Lieve dochter en schatjes Essie en Meijer! Uw brief heb ik gelezen, dat je al zaterdag 19 september bevalen en alles goed. Ik vind je lief, want je schreef op bed voor mijn gerustheid geven. Ik wensch je hartelijk beterschap en sterk gezond moge geven. Ook voor lieveling Meijer groeit goed gaat en Essie ook. Nu lieve Betsie ik moet je even melden, dat ik nu in 't rusthuis bij Heer A. hertz ben. Want mijn man is al Dinsdag naar 't kamp vertrokken. En mijn dochter Minnie blijft nog in Amsterdam. Daar kunnen elkaar niet mogen ziens. Want ik ben hard gevraagd en zooveel gelopen om een reisvergunning van de Joodschraad. Toch krijg ik nog niet. Wat moet ik nu om haar willen. Ik weet nu geen raad. Ik ben erg verdriet en zenuwachtig, dat mijn man en kinderen Mug en Dasberg allen weg zijn. Ik moet maar in mijn groote woning blijven. Daar word ik geholpen door mijn burens, dat ik niet goed geworden. Ik ben veelmalen op bed en laten roept om dokter om mij onderzoek. Dokter vind niet goed dat ik zoo hulpeloos ben. Ook door de burens hebben zoo veel voor mij gelopen om mij gered en zorgt te brengen. Hoe vindt je dat van de goeie burens? Nu dit ik al zaterdag hier metalsje bevalen. Leuk en blij om te horen. Hier zoo goed eten, slapen, bad, wassen en alles schoon. Ik vind het fijn rusten. Ik ben vanmorgen met opa mee naar de dokter geweest. Ik krijg een zenuwdrank 3x per dag. Ik vind vies en moet toch wel gebruiken. Ik mag dinsdag naar buswoning van Rijn bezoeken maar zij komt 10 uur mij afhalen. Dan ben ik blij en fijn bezoek doorbrengen. Zij zorgt mij als een eigen familie. Mijn schoondochter Meijer is

Hun schoondochter Mietje Coster, de vrouw van Abraham, bevalt in Kamp Westerbork op 13 oktober van Betsy. Het kan zijn – maar de situatie was compleet chaotisch in Westerbork in die weken - dat Esther en Isaïc hun pas geboren kleindochter nog hebben kunnen zien, maar niet lang, want drie dagen na haar geboorte worden zij beiden op transport gesteld naar Auschwitz, met de bekende afloop.

MUG-Brilleman, Esther	R/227/7 3-5 Oct. 42
Rotterdam, Anna Paulownastr. 43 a 3.10.95 Amsterdam Ned. zonder gehuwd	
met Mug, Isaïc 27.3.88 <i>Miene</i>	
<i>Tip 16-10-42</i>	
<i>Miet meer in wijk</i>	

Systeemkaart van de Joodse Raad van Esther Brilleman

dat van de goeie burenen? Nu zit ik al zaterdag hier net als je bevallen. Leuk en blij om te horen. Hier zoo goed eten, slapen, bad, waschen en alles schoon. Ik vind het fijn rusten. Ik ben vanmorgen met opa mee naar de dokter geweest. Ik krijg een zenuwdrank 3x per dag. Ik vind het vies en moet toch wel gebruiken. Ik mag dinsdag naar buurvrouw Van Rijn bezoeken maar zij komt 10 uur mij afhalen. Dan ben ik blij en fijn bezoek doorbrengen. Zij zorgt mij als een eigen familie. Mijn schoondochter Miep is ... gister hier geweest. Door mijn neef Sem Aandagt en buurvrouw van Rijn zijn naar haar toe over mij gesproken. Sem is uit Amsterdam gekomen en die brengt zooveel fruit en wat geld bijgekregen. Pirzen van Miep heeft voor mij meegebracht. Hier hebben zoo lekker gesmuld. Ik ben wel blij hier bleven maar nog veel prakizeeren over geheele familie en mijn kinderen allemaal weg. Ik ben nu alleen in de wereld. Ik zal God wel vertrouwen. De burenen komen veel bij mijn bezoek. Hoe vindt je leuk he? Lieve kind (...)"'. Bij 'Dinsdag' gaat het dan om 15 of 22 september 1942, waarschijnlijk 15. Bij Dasberg zou het kunnen gaan om Herman Dasberg en zijn gezin van de Bloemstraat in Rotterdam. Herman was eveneens doofstom, net als zijn vrouw Rachel en zijn zoontje Isaac. Aandagt is de achternaam van haar moeder. Bij Miep gaat het om de vrouw van haar zoon Abraham, de schoonzus dus van Meijer.

Systemkaart van de Joodse Raad. Isaac Mug, registratie in Westerbork op 13 oktober 1942, een aanduiding die wij vooralsnog in twijfel trekken. Op 16 oktober 1942 op transport naar Auschwitz.

Meijers oma Mietje van Gogh en haar zes kinderen

Abraham Mug, Isaacs vader, de grootvader dus van Meijer, was koopman in vis, en overleed op 21 januari 1922 in Rotterdam, waar hij werd begraven op de Joodse Begraafplaats Toepad.

Mietje, zijn vrouw, geboren op 1 mei 1864, woonde erna op verschillende adressen in Rotterdam, totdat zij werd opgenomen in het Israëlitisch Oudeliengesticht aan de Claes de Vrieselaan 70 in Rotterdam.⁵⁶

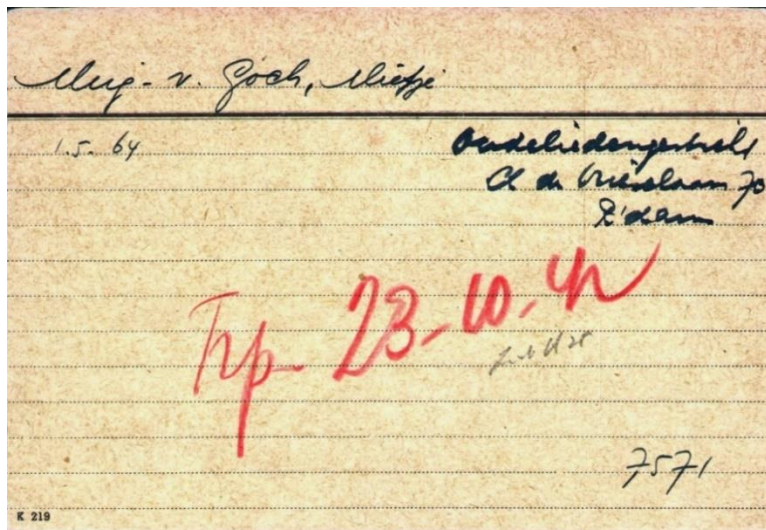
Conversatiezaal van het Oudeliengesticht, 1937. [Bron: JM]

⁵⁶ Dit gesticht was een tehuis voor zieken en bejaarden. Er was ook een synagoge in gevestigd.

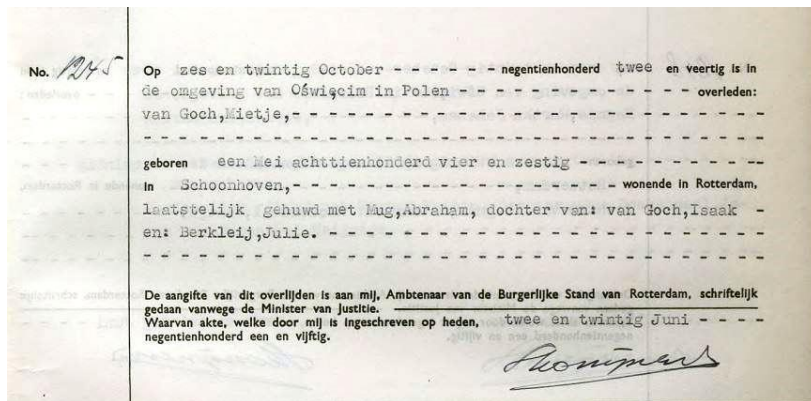
Israëlitisch Oudeliëdengesticht (Bron: JCK)

Nog voordat dit bejaardentehuis op 26 februari 1943 werd ontruimd, tegelijk met het Joods Ziekenhuis en het Joods Weeshuis,⁵⁷ was de 78-jarige Mietje op 23 oktober 1942 vanuit Westerbork op transport gesteld naar Auschwitz, waar zij bij aankomst werd vermoord.

Systeemkaart van de Joodse Raad. Mietje van Goch, 23 oktober 1942 op transport.

⁵⁷ De meeste van de 261 bewoners, patiënten en personeelsleden worden vervolgens via Westerbork naar Sobibor getransporteerd, waar ze op 5 maart worden vermoord, met uitzondering nog van twee verpleegsters. Maar overlevenden van het transport Westerbork-Auschwitz van 12 oktober 1942 meldden dat oude mensen van het Oudeliëdengesticht in Rotterdam in die trein zaten. Dr. Gabriel Italie merkte op 9 oktober cynisch op in zijn dagboek ('Het Oorlogsdagboek'): "Gisteravond is er een grote inval gepleegd in Rotterdam. Tijdens deze heroïsche aanval op de Joden slaagden zij erin het bejaardentehuis te ontruimen met behulp van een sterke politiemacht en politiebussen." Totaal ontruimd werd het niet, maar er werden mensen opgepakt. Ook uit het Joods weeshuis in Rotterdam zijn op 8 oktober tien weeskinderen opgepakt.

Overlijdensakte Burgerlijke Stand Rotterdam (1951): Mietje van Goch, op 26 oktober 1942 in de omgeving van Auschwitz overleden.

De vader van Meijer Mug had vijf broers en zussen,⁵⁸ van wie er drie leefden tijdens de Duitse inval. Zij zijn alle drie met hun verwanten omgekomen in de Shoah.

Hun jongste zoon Philip had met Saartje van Wittene drie kinderen. In 1942 vierden ze nog hun twintigjarige bruiloft, met in de advertentie de wens van hun kinderen "dat zij nog vele jaren voor hun gezin gespaard mogen blijven."

Aankondiging van de viering van hun twintigjarige huwelijk. Het Joodsche Weekblad, 13 februari 1942. In de advertentie de wens van hun kinderen "dat zij nog vele jaren voor hun gezin gespaard mogen blijven."

Op 4 augustus 1942 kwam Philip aan in Kamp Westerbork, samen met zijn zoon Ab, waarna ze beiden op 7 augustus op transport werden gesteld naar Auschwitz. Ab werd direct na aankomst vermoord, Philip overleed zes dagen later. Hun zoon Levi (Leo) was al drie dagen eerder gedeporteerd, maar werd nog tewerkgesteld en is op onbekende

⁵⁸ Mietje (1885), Philip (1890), Julie (1893), Levie (1896) en Philip (1898). Van hen overleed Philip al kort na de geboorte, Levie overleed in 1918.

datum overleden. Saartje en hun met Louis van Praag⁵⁹ gehuwde dochter Mimi kwamen in september in Kamp Westerbork aan en een maand later in Auschwitz vermoord, evenals haar zoon Levi.

Julie – wier man Alexander (Lesgever voor de oorlog was overleden - werd op 25 september in Rotterdam ingesloten en kwam een dag erna aan in Westerbork, werd twee dagen later op transport gesteld naar Auschwitz en na aankomst daar vermoord. Ook haar drie kinderen kwamen om in de Shoah.

Bureau <i>C. B.</i>	Cel
Naam <i>MUG-LESGEVER</i>	Arr.No.
Voornamen <i>Julia Alug</i>	In bewaring voor
Geboren <i>3-10-1913</i> te <i>Rotterdam</i>	Opgenomen <i>25-9-42</i>
Beroep <i>W. Kruiskade 83 a</i>	Op <i>25-9-1942</i> over
Woonplaats <i>Rotterdam</i>	op transport naar
Adres <i>W. Kruiskade 83 a</i>	<i>Westerbork</i>
Fouilleerzak No.	Ontslagen
Bezittingen bij opneming	Art.
	Geen contact met
	In bruikleen: HANDDOEK.

Julie ingesloten op 25 september; in bruikleen een handdoek (Stadsarchief Rotterdam)

Meijers ooms en tantes van moederskant

De moeder van Meijer had vijf broers en zussen,⁶⁰ ooms en tantes dus van Meijer.

Haar broer Israël overleed in 1932. Haar zus Betje zal met haar man Samuel van Praag uiteindelijk terugkeren, omdat zij vanuit Theresienstadt begin februari 1945 werden overgebracht naar Caux in Zwitserland. Betje overleed zes jaar na de oorlog.

⁵⁹ Louis van Praag behoort bij de uitzonderingen bij wier overlijden in Auschwitz een overlijdenscertificaat is opgesteld, dat moet zijn doorgegevens aan de gemeente Oświęcim. Volgens de registratie in deze Auschwitz Sterbebücher overleed Louis op 4 september 1942. Zie ook: Rode Kruis, *Rapport Auschwitz II*, ook op deze site. In de Sterbebücher zijn de namen 65281 personen te vinden, afkomstig uit de diverse getroffen landen; van hen, menen wij, bijna 5000 uit Nederland. Er staan de namen op van zes inwoners van Nijmegen, onder wie vijf Joodse inwoners. Bij het naoorlogse onderzoek naar de gebeurtenissen speelden deze Dodenboeken op één na nog geen rol, daar ze nog niet beschikbaar waren.

⁶⁰ Betje, Levie, Leentje, Simon, Israël

Samuel, Betje [JM]

Haar zus Leentje (5 maart 1890) had met haar man Wolf Brilleslijper zeven kinderen, zij allen werden in 1942 en 1943 gedeporteerd.

Leentje [JM]

Haar broer Eliazer (Amsterdam 7 maart 1886) had met zijn vrouw Roosje Bas zes nog aan het begin van de oorlog levende kinderen. Van hen worden er drie vermoord in de Shoah, drie overleven de rechtse terreur. Een van hen was Isaïc (Ies), Amsterdam, 23 december 1915 die na de oorlog een brief schrijft aan Elisabeth. Hij was voor de oorlog getrouwd met Fema Menist. Met haar en hun dochter Roosje doken zij onder. Na de oorlog werd hun zoon Willy (Wolf) Brilleman geboren.

Hier volgt een fragment van de brief.⁶¹

⁶¹ Brief hieronder: transcriptie van een groot deel van de brief: "Hilversum 18 maart 1947, Beste nicht (voornaam onbekend), Je zal van deze titel wel vreemd opzien maar toch zijn we rechte nicht en neef. Je man was een zoon van mijn vaders zuster. Waarschijnlijk zal je mij niet persoonlijk kennen maar ik ben een zoon van Oome Leendert en Tante Roos. Mijn vader is helaas ook gedeporteerd, maar Godzijdank heb ik m'n moeder en 2 broers mogen behouden. Eén broer en m'n twee getrouwde zusters zijn helaas ook weg. Zelf ben ik met m'n vrouw (Femma) en m'n dochtertje (Roosje) ondergedoken geweest. 15 augustus vorig jaar kregen wij een zoontje (Willy) erbij. Bij ons in huis is Leendert, waar je reeds een brief van ontving. Je ziet dus, ons eigen gezin is Goddank gered, doch evengoed missen wij heel erg onze familieleden, dat kan je wel begrijpen. Voor enkele weken terug kwam het met Leendert te pas over Meijer en zei ik hem, dat hij best eens bij de Burgerlijke Stand naar Meijer kon informeren. We kregen een bericht, dat Meijer gedeporteerd was en jij in de Piet Heinstraat woont. Het contact tussen ons is nu tot stand gekomen en hopen we dat je ons nu meer zal schrijven. Op antwoord kan je altijd rekenen. Van Leendert heb je al vernomen wat voor familie er nu nog is. Beste nicht, als je eens in Hilversum bent of eens met de kinderen wil komen, dan staat ... en wensch jou en de kinderen het allerbeste

Hilversum, 18-3-1942

Beste Ticht (voor naam onbekend)

Je zal van deze titel wel vreem
opriem, maar toch zijn we rechte nicht en neef.
Je man was een zoon van mijn vaders zusster.
Waarschijnlijk zal je mij niet persoonlijk kennen
maar ik ben een zoon van Deme Reenderst en Fante
Roos. M'n vader is helaas ook gedeporteerd, doch
Godzijdank heb ik m'n moeder en 2 broers nog
behouden. Een broer en m'n twee getrouwde zussen
zijn helaas ook weg.

Helt ben ik met m'n vrouw (Femmetje
en m'n dochtertje (Roosje) ondergedoken geweest.
15 Aug. vorig jaar kregen wij een zoontje (Willy)
erbij. Bij ons in huis is Reenderst, maar je reeds
een brief van ontving. Je riet dus, ons eigen gesin
is Goddank gered, doch evengoed missen wij heel
erg onze familie leden, dat kan je wel begrijpen.

Een andere broer van de moeder van Meijer was de sigarenmaker Simon Brilleman (Amsterdam 7 april 1892) kwamen we al tegen in een in Amsterdam opgestelde lijst van goudhandelaren. Hij had met zijn eerste vrouw vier kinderen een later nog met Klaartje Scholte twee kinderen. Zij werden net als de hier net genoemde Levie op 2 oktober 1942 op de trein gezet in Westerbork en in Cosel van elkaar weggerukt, ook hun dochter Grietje zat in die trein. Ook Simon zou omkomen in het werkkamp Schöppnitz op onbekende datum.⁶² Drie kinderen komen om in Sobibor. Hun zoon Meijer was al opgepakt bij de razzia in februari 1941 en omgekomen in Mauthausen. Hun zoon Levi Brilleman, al gehuwd en vader, stond ook op die lijst en is mogelijk opgepakt als strafactie. Hij wordt in juli gedeporteerd en komt in Auschwitz om op onbekende datum.

namens ons allen, je neef Brilleman Dááág. Ies Brilleman, Kapelstraat 37, Hilversum". Een broer, Levie, kwam terug uit Bergen-Belsen, de andere, Meier, dook onder.

⁶² Vanaf half juli 1942 tot eind februari 1943 vertrokken er 52 treinen naar Auschwitz. In de periode van 28 augustus tot 8 december 1942 stopten 18 van de 28 deportatietreinen van Westerbork in Cosel, circa 80 kilometer voor Auschwitz, waar jongens en mannen tussen circa 15 en 50 jaar gedwongen werden om de trein te verlaten. Zij werden tewerkgesteld in werkkampen in Silezië. Zie vooral: Herman van Rens en Annelies Wilms, *Tussenstation Cosel*, Hilversum 2020, passim.

Een andere broer van de moeder nog was Levie (12 januari 1888). Hij en zijn vrouw werden opgepakt op 19 september 1942, zo schrijft hun zoon Leendert in een naoorlogse brief aan Elisabeth in Nijmegen. Op 2 oktober komen Levie en zijn vrouw in Westerbork en worden meteen verder gedeporteerd. Op het station van Cosel moet hij zoals zijn zoon Meijer de trein verlaten. Daar worden ze losgerukt van Kaatje en Eva, zijn vrouw en zijn dochter). Levie en Meijer worden overgebracht naar het kamp Schöppinitz, waar hij omkomt op onbekende datum in 1943. Drie andere kinderen overleven de oorlog door onderduik. Over een van hen verderop nog iets.

Een van de zonen van deze Levie was Eliazar, die in het dagelijks leven Leendert genoemd werd. In 1947 neemt hij contact op met Elisabeth in Nijmegen. Eerst schrijft hij een brief op 6 maart 1947, nadat hij in Nijmegen nog informatie had ingewonnen over het lot van Meijer; een fragment uit de brief hieronder.⁶³

⁶³ Transcriptie van bijna de hele brief: "Hilversum, 6 maart 1947, Beste nicht, je zult zeer verwonderd vragen, hoe is mogelijk dat ik nog familie bezit. Nu, ik zal je gauw uit de droom helpen. Ik werk op een groot fabriek en toen ik een tijd geleden in Nijmegen was en ik een café was kwam zo te pas over bombardementen na lang praten zei ik dat er van mij nog familie hier moest wonen. Diegeen zei dat hij wel eens van Mug gehoord had. En toen een kloek besluit genomen en naar Bevolking gegaan waar ze zeiden die gegevens niet meteen kon geven worden. Ik zei of ze mij dit wouden berichten. Dit is thans gebeurd. En zodoende dacht ik u eens op de hoogte te brengen van de familie van u. Zo u weet was onze familie groot, 141 man, thans 14 man waarvan een tante en oom die beide zijn teruggekeerd en een tante en elf neven dus zo weet je dat je nog familie heeft."

pas over bombakmenten na lang praten zei ik dat er van
 nog famili hier moet woone Die geen zei dat hij wel eens van
 Ellag gehoord had En toen ^{van je} ~~van je~~ ^{van je} ~~van je~~ vloek besluit genomen en naar
 Bevolking gegaan waar ze zei de die gezeven niet meteen ken
 geven ^{worden} ze zei of ze mij dit woude berichte Dit is thans gebeurd
 En zoo doende dacht ik U eens op de vloekte te brengen van de
 famili van U Zoo U weet was onze famili groot 141 man
~~thans 14 man van van 1. Fante en van die beide zijn terug~~
 gekeert en 1. Fante en 11 keeren en nietken dus zoo weet je dat
 je nog famili heeft. Nu genoeg hier van hoe maak U het
 thans. Nu u weet dat u famili heb. ~~En~~ ^{En} hoop ik dat U
 mij ook iets laat horen. hoe het bij U gegaan is Nu
 tot weder schrijf
 U lief me hier
 Als U wil kan U daar heen bij U nog niet bekend
 schrijven
 Leender E Brilleman
 D A Kapelstraat 37
 Hilversum
 L E Brilleman
 D A Kapelstraat 37
 Hilversum

Aan het begin van de oorlog woonden zij in Hilversum. Geen gemeente had wellicht zo'n fanatieke NSB-burgemeester in die tijd als die stad. Leendert vertelt over zijn ervaringen toen. Hij werd door de Hilversumse illegaliteit in 1943 ondergebracht in Kamp Ramspol in de Noordoostpolder. Hij legde drainagebuizen aan. Bij de grote razzia in de hele Noordoostpolder op 17 november 1944, waarbij 1800 pioniers en onderduikers werden opgepakt, werd ook Eliazar gearresteerd en naar Duitsland getransporteerd; maar hij kwam daar via de *Arbeitseinsatz*, menen wij, en werd niet als Jood 'herkend'. Na de oorlog trouwde hij met Louise Fortuin en werd hij aangesteld als beheerder van de Joodse begraafplaats in Diemen. Het echtpaar ging wonen op in de beheerderswoning op de Oud Diemerlaan 146. Hieronder staat een afbeelding van een deel van de brief.⁶⁴

⁶⁴ Transcriptie van een groot deel van de brief: "Hilversum, 13 maart 1947 (ingesloten een foto van mij. Ik heb toevallig ook nog U schoonzuster foto, namelijk Mine, als u die wil krijg u hem hij is niet mooi maar ze is lief). beste Nicht, ten eerste je brief in welstand ontvangen en zal deze wat uitvoeriger beantwoorden, daar gaat ie. van je man wist ik het via bevolking Nijmegen. Het lot is zeer zwaar getroffen maar helaas niets aan te doen. En hoop ik ondanks alles dat U en U kinderen nog vele en gelukkige jaren mogge hebben. Dus u hebt een rijkeluis wens wand die wilde altijd een zoon en dochter. Ja U dochter heb ik toen 1 keer gezien namelijk bij Grootmoeder in de Lange Houtstraat, nadien had ik nimmer iets gehoord alleen dat jullie in Nijmegen moesten wonen. Wat vlieg dien tijd, een dochter van 6 jaar, ik bedoel hiermee toen ik U en haar zag was het een heel klein drummesje. Dit is inderdaad niet veel steun in dien tijd der voorbarige Heeren.(...) klok dus zal ik U wel thuis mogen treffen. Dit geschiedt altijd op een Zondag of een feestdag daar ik anders

je w nu meer voor ues mogen neigen u vroeg wannere ik een
 in Nijme ge komt dit kan ik heus niet zegen mog ik komen dan is het
 om uer washt en altijd in de oginten kloek dus dan zal ik U wel thuis
 mogen treffen. dit geschiedt altijd op een zondag of een feestdag daar
 ik anders geen vrij heb. Ja ik geloof niet dat U mij herkent want
 wij woonde altijd in Hilversum en in begin 1942 moeste alle joden uit
 Hilversum naar Amsterdam en woonde vlak bij Opoe .. Opa. Ik weet
 echter niet of U nog kent. Het was op zondag dat ik in stad was en
 dat Opoe zei Meijer en vrouw en kind zijn hier en ik U
 middag daar gezien heb. Nu ik weet dat ik contact heb zal ik de familie
 uil legen van U, een Tante Om Namelijk zuster uwer schoonmoeder
 van Praag gehete. Dien zijn Dochter Mina die ook gemengd getrouwt
 is en ook nog dan een schoonzuster uwer schoonmoeder die haar man
 is weg, namelijk Tante Roos en Ome Leendert die was dus een broer
 uwer schoonmoeder. Die hebben ook nog drie zoons die in leven
 gebleven zijn

geen vrij heb. Ja ik geloof niet dat U mij herkent want wij woonden altijd in Hilversum en in begin 1942 moesten alle Joden uit Hilversum naar Amsterdam en woonde vlakbij Opoe .. Opa. Ik weet echter niet of U nog kent. Het was op Zondag dat ik in stad was en Opoe zei – Meijer en vrouw en kind zijn hier en ik U middag daar gezien heb. Nu ik weet dat ik contact heb zal ik de familie uitleggen van U, een Tante Om Namelijk zuster uwer schoonmoeder Van Praag geheten. Dien zijn dochter Mina die ook gemengd getrouwd is en ook nog dan een schoonzuster uwer schoonmoeder, die haar man is weg, namelijk Tante Roos en Ome Leendert die was dus een broer uwer schoonmoeder. Die hebben ook nog drie zoons die in leven gebleven zijn, namelijk Lowi en Minje en Les en Fema. Bij dien ben ik in huis. en Meijer ook genaamd Johan, hij kort geleden getrouwd. Van Brilleslijper is er nog een, namelijk Jeetje die namelijk veel ziek was. Van je Oom Simon en tante Klasje is er niemand meer. Dus ik, diegene die de brief schrijft is een zoon van je oom Levi uit ... CH van mijn ouders zijn op 19 september 1942 weggehaald, we waren allen thuis, we waren met vier broers en zussen waarvan alleen ik nog twee broers heb, een is gemengd gehuwd en woont in Amsterdam en de ander is kort geleden naar Palestina vertrokken, die zag niets in Nederland. Toen ze me ouders respectievelijk broer en zuster weghaalden ben ik met nog een broer uit het raam gesprongen.

Wij publiceren hier twee foto's, maar zijn niet zeker wie erop staan. Het is mogelijk dat op de rechterfoto Meijer staat met zijn moeder en zijn zus.⁶⁵

⁶⁵ Wij krijgen graag iedere mogelijke informatie hierover. Wij beschikken over scans van nog enkele niet omschreven foto's. De foto's komen uit familiebezit.